

II. EGYETEM – ÉS FELSŐOKTATÁSTÖRTÉNET, TÖRTÉNETTUDOMÁNY

SZÖGI LÁSZLÓ

Magyarok a császárvárosban. Hazai diákok Bécsben az abszolutizmus korában*

I. A Habsburg birodalom felsőoktatása 1848 előtt

A Habsburg birodalom és ezen belül a császárváros felsőoktatása a 19. század első felében magyar szempontból nagymértékben felértékelődött. Mint ismeretes a korábbi évszázadokban kialakult hagyományos peregrinációs szokásokat a francia forradalom és a napóleoni háborúk alapjaiban változtatták meg, s jóllehet utána még történtek kísérletek a külföldi egyetemjárás klasszikus formáinak és irányainak felélesztésére, ez 1819 után már végképp nem volt lehetséges. A Szent Szövetség hatalmainak karlsbadi határozata 1819-től csaknem hermetikusan zárta el a határokat a peregrinusok előtt, s így magától értetődően nőtt a birodalmon belüli egyetemi tanulmányok szerepe a magyarországi diákok iskolaválasztásában.

A császárváros felsőfokú tanintézetei a Napóleon felett aratott győzelem után gyors és államilag erősen támogatott fejlődésnek indultak és Közép-Európa egész területéről vonzották Bécsbe a tanulni vágyó diákokat. Ebben az időszakban a Monarchia oktatáspolitikája és intézményei lépéselőnybe kerültek a még széttagolt német területek éppen az 1820-as évekig a nagy átalakulás korát élő felsőoktatási intézményeivel szemben, s például előbb kezdték meg a technikai és kereskedelmi felsőoktatási hálózat kiépítését is¹. Mindez azt jelentette, hogy a Habsburg birodalomhoz tartozó 10 egyetemen 1830 és 1848 között ugyanannyi vagy esetenként több hallgató tanult, mint a német tartományok megmaradt 20 egyetemén.

Ha az intézményeket sorba vesszük a birodalomban II. József óta működött a négy nagy, hatalmas régiókat lefedő egyetem, Bécs, Prága, Pest és Lemberg univerzitása, amely a bécsi kongresszus határozata értelmében két egykori itáliai egyetemmel egészült ki a lombard-velencei királyság területén: Padovával és

---

*Jelen írás, a Kiss József Mihály kollégámmal együtt végzett, anyaggyűjtés alapján készült.

¹ E témáról részletesebben írtam kandidátusi disszertációmban: SZÖGI László: A pest-budai felsőoktatás és a Habsburg Monarchián belüli egyetemjárás története a 19. század első felében. (Kézirat) Budapest 1994. 11-36.o., valamint Szögi László: Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom egyetemein I. 1790-1850. Budapest-Szeged 1994. 14-29.o.

Paviával. Ehhez csatlakozott az 1826 után újra egyetemi rangot kapott Olmütz, Graz és Innsbruck, inkább helyi jellegű tanintézete, majd 1846-tól az ismét Ausztriához csatolt Krakkó egyeteme. Ezen egyetemeken együttvéve az 1830/31-es tanévben 14 519 fő, az 1840/41-es tanévben 14 520 fő, az 1845/46-os tanévben 12 558 fő tanult². A tíz egyetem közül minden vizsgált évben Bécs jelentősége messze kiemelkedett és hallgatói részesedése 21 és 30 % között mozgott. Összehasonlításképpen közöljük hogy a 20 német egyetemen együttvéve az 1830/31-es tanévben 15 838 fő, az 1840/41-es tanévben 11 503 fő, az 1845/46-os tanévben 11 988 fő iratkozott be³. A szabadságharc előtt tehát az osztrák és birodalmi egyetemek látogatottsága együttesen is meghaladta a német egyetemekét, ezen belül Bécs volt Közép-Kelet Európa legnagyobb hallgatói létszámmal rendelkező univerzitása, megelőzve a már akkor is jelentős berlini egyetemet. Csak a kép pontosítása érdekében említjük meg, hogy 1847/48-ban a moszkvai egyetem, akkor éppen felemelkedőben lévő hallgatói létszáma (1329 fő) a felét sem tette ki a bécsi egyetem hallgatóságának.

A gyorsan előretörő műszaki és egyéb szaktudományok terén már említettük az osztrák tartományok intenzív fejlődését 1848 előtt. E fejlődés egyik motorja volt az 1815-ben valódi politechnikummá szervezett bécsi műszaki és kereskedelmi főiskola, amit hazai terminus technicussal a kortársak is gyakran már műegyetemnek neveztek. A forradalom előtt, nem ideszámítva a katonai jellegű bécsi hadmérnöki akadémiát, már kilenc tanintézet alkotta a Habsburg birodalom műszaki és kereskedelmi felsőoktatási hálózatát. Bécsen kívül Prágában és Magyarországon, Selmechányán működött már igen régóta magas szintű műszaki szakképző intézet, akadémia. Ugyancsak itthon, Pesten működött az Institutum Geometricum, az első hazai polgári mérnökképző intézet. A sort az 1810-es évektől egészítette ki előbb Graz, majd Trieszt speciális szakiskolája, az 1840-es évektől pedig Milano, illetve Lemberg és Krakkó technikai iskolái, a későbbi műegyetemek előfutárai. Ezen tanintézetekben együttvéve az 1830/31-es tanévben még csak 1561 fő, az 1840/41-es tanévben 2357 fő, az 1845/46-os tanévben már 4129 fő iratkozott be. Ez utóbbi már a tudományegyetemek teljes hallgatói létszámának egyharmada és jól jelzi a műszaki és természettudományok jelentős térnyerését.

Összességében azt mondhatjuk, hogy közvetlenül az 1848-as forradalom előtt a Habsburg monarchia 10 egyetemén, 9 műszaki tanintézetében, valamint a hadmérnöki, képzőművészeti és konzuli akadémiákon mintegy húszezer hallgató tanult, közülük igen sokan külföldről, vagy nem az örökös tartományokból. E nagyszámú hallgatóság több, mint egy negyede, legalább hatezer diák az 1847/48-as tanévben Bécsben tanult, így nyugodtan állíthatjuk, hogy a forradalom kezdetén a császárváros egyben Közép Európa, de talán egész Európa egyik jelentősebb egyetemi városa, tudományos központja volt.

² Az adatok: Tafeln zur Statistik der Österreichischen Monarchie 1828 – 1848. Wien 1829. etc. évenként

³ Franz EULENBURG: Die Frequenz der deutschen Universitäten von ihrer Gründung bis zur Gegenwart. (Nachdruck von 1904) Berlin 1994. 294-307.o.

A bécsi felsőfokú tanintézetek tudományos értékelése nem tárgya jelen bevezetőnknek, de a peregrinusok szempontjából az egyik legnagyobb vonzerőt a bécsi orvosi iskola jelentette, ahová nem csak a birodalom legtávolabbi szegleteiből, de a Balkánról és Európa más vidékeiről is érkeztek hallgatók⁴. A másik nemzetközi vonzóerőt jelentő tanintézet a bécsi politechnikum volt, elsősorban annak magas szintű oktatást nyújtó technikai tagozata, amelynek hallgatósága ugyancsak igen sokszínű volt⁵. A külföldi egyetemjárás szempontjából harmadikként a létszámában ugyan az előbbieknél kisebb, de a peregrinusok érdeklődése szempontjából ugyanakkor jelentős bécsi képzőművészeti akadémiát lehet még kiemelni⁶. Ezek a tanintézetek voltak a legfontosabbak a bécsi magyar peregrinációban is, bár ezeken túl még jelentősnek volt tekinthető már 1848 előtt is a bécsi protestáns teológiai intézet, amelyet 1821-ben nyitottak meg⁷, valamint a Bécs mellett működő hadmérnöki akadémia is⁸. Magyarországi és erdélyi hallgatók nagyon nagy számban tanultak az 1782-ben alakult katonai orvosi iskolában, a Josephinumban, akiknek névsorát e sorozat keretében egy későbbi kötetben szándékozunk közzétenni.

Legújabb pontos számításaink szerint az 1789 és 1849 nyara között a Habsburg birodalom valamennyi felsőfokú tanintézetébe beiratkozott 9348 magyarországi és erdélyi születésű beiratkozó közül 7919 esetben bécsi egyetemre, vagy főiskolára történt a beiratkozás. Ez azt jelenti, hogy az 1848-as forradalom előtt a Magyarországból, vagy Erdélyből az örökös tartományokba, külföldre induló hallgatók 84,71 %-a Bécsre választotta tanulmányai helyéül. Ha a fenti adatot kiegészítjük azzal a 2422 beiratkozással, amely ugyanezen időszak alatt német, svájci, vagy holland egyetemekre történt, akkor az összesen 11 770 beiratkozásnak így is több mint kétharmada 67,28 %-a jutott a bécsi felsőfokú tanintézetekre. Ha ugyanezeket az adatokat 1819 és 1849 között nézzük, akkor a közép európai régióból ismert összesen 7479 beiratkozásból 5529 eset történt Bécsben, vagyis az összes magyarországi peregrinus 74 %-a legalább egyszer Bécsben beiratkozott. Bécs jelentőségét ezek a számok messzemenően megerősítik a 19. század első felének magyarországi peregrinációjában.

---

⁴ Ld: Franz GALL: Alma Mater Rudolphina 1365-1965. Die Wiener Universität und ihre Studenten. Wien, 1965. 232 o.

⁵ Ld: Die K.K. Technische Hochschule in Wien 1815-1915. Gedenkschrift (Hrsg: Joseph Neuwirt) Wien, 1915. 650 o.

⁶ Ld: Walter WAGNER: Die Geschichte der Akademie der bildenden Künste in Wien. Wien, 1967. 492 o.

⁷ Az 1849 előtt itt tanult kereken 600 magyarországi és erdélyi diák adatait még nem tudtuk a sorozat első kötetében közölni, de a készülő új kiadásban közre fogjuk adni.

⁸ E tanintézetben 1789 és 1849 között összesen 524 magyarországi és erdélyi diák iratkozott be, az ő adataikat korábban már a kiadott névsorok alapján közöltük: Friedrich Gatti: Geschichte der K.K. Technischen Militär Akademie I-II. Wien 1901, 1905.

II. Egyetemi reform az 1850-es években, az abszolutizmus korának felsőoktatás politikája

Az 1848-as forradalom időszakában a magyarországi eseményekkel párhuzamosan Ausztriában is megkezdődött a közoktatás és a felsőoktatás korszerűsítési terveinek kidolgozása.⁹ Az osztrák tartományok felsőoktatási reformjának kidolgozását a tanszabadság jegyében még az első osztrák oktatásügyi miniszter, Franz Sommaruga indította útjára. 1848 tavaszán a miniszter Franz Exner prágai egyetemi tanárt, a porosz iskolarendszer kiváló ismerőjét hívta maga mellé Bécsbe, s ő volt az, aki 1848 júliusára elkészítette az „Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unterrichtswesens in Österreich” címet viselő reformtervet. Exnert felkérték, hogy vállalja el a Schwarzenberg-kormányban az oktatási tárca vezetését, de a meggyőződésesen liberális politikus e megbízást visszautasította és később egyre jobban kiszorult az oktatáspolitikai irányításából.

1849. július 28-tól egészen 1860. október 20-ig Leopold Thun von Hohenstein gróf töltötte be a birodalmi vallás- és közoktatásügyi miniszteri tisztséget, így az ő nevéhez fűződik a birodalom és benne Magyarország és Erdély felsőoktatásának reformja. A Thun nevével fémjelzett reform megítélése a mai napig ellentmondásos, és országonként is változó. Thun személyében és felfogásában ízig-vérig konzervatív politikus volt, aki hűségesen kívánta uralkodóját szolgálni, de ugyanakkor tisztában volt azzal, hogy a birodalomnak is érdeke a felsőoktatás megújítása, elkerülhetetlen korszerűsítése, ha nem akar például az igen gyorsan fejlődő Poroszországtól elmaradni. Az a sajátos helyzet alakult ki, hogy egy meggyőződésesen konzervatív politikus igyekezett egy eredetileg liberális alapelveken felépült felsőoktatási reformot megvalósítani, a birodalmi centralizáció erősödésének időszakában. Thun politikáját esetenként saját minisztertársai támadták konzervatív oldalról, amikor elképzeléseit túl liberálisnak tartották, de természetesen a birodalmi centralizációt, a germanizációt ellenző nemzetiségek politikusai, a magyarok mellett mások is bírálták ellenkező okokból.

Nem tekintjük feladatunknak a thuni oktatáspolitikai részletes értékelését, de leszögezhető, hogy Thun lényegében egyetértett Exner terveivel abban, hogy a birodalmi felsőoktatást, a tudományegyetemeket a porosz Wilhelm von Humboldt elvei alapján célszerű átalakítani. A tanszabadság elvét ő sem kívánta elvetni, de abban reménykedett, hogy ez nem jár majd együtt a liberális eszmék terjedésével. A humboldti modell alapján az egyetemeken az oktatás és kutatás egészséges szimbiozist tartotta helyesnek, s így az egyetemeknek a tudományos kutatás műhelyeivé kellett válniuk. Az összbirodalmi elvek alapján mindez persze egy egységes tudományos nyelv, adott esetben a német elterjesztésével párosult, ami – ezen elvek alapján – segíthette a birodalom egyes tudományos központjai közötti

⁹ A téma legfontosabb magyar nyelvű feldolgozása: SASHEGYI Oszkár: Iratok a magyar felsőoktatás történetéből 1849-1867. = Felsőoktatástörténeti kiadványok 3.sz. Budapest, 1974. A történeti bevezető viszonylag részletesen taglalja az ausztriai reformok ügyét is. Vö: 5-86.o., Lásd még: SZABAD György: Oktatási reform és konzervatív tudatformálás = Magyarország története 1848-1890 I. kötet. Budapest, 1979. 466-472.o.

egészséges mozgást, szakmai tapasztalatszerét, kutatói és hallgatói migrációt. Az elgondolás, amely egy egynyelvű birodalomban talán megvalósítható lett volna, a soknemzetiségű monarchiában csak hiú ábránd lehetett és valójában teljesen irreális volt.

Thun reformjai a Lajtán túl is csak fokozatosan, több lépcsőben és jelentős politikai viták közepette kerültek bevezetésre. Már első intézkedései között eltörölte a tandíjat és a leckepeznt vezette be, ami csaknem fél évszázadon át fennmaradt. A magántanári intézmény létrehozásával megteremtette a tudományos utánpótlás biztosításának szervezeti kereteit. Az egyetemre való beiratkozást a gimnáziumi érettségéhez kötötte, s ezzel egyidejűleg egyenjogúsította a többi fakultással az addig előkészítő jellegű bölcsészeti kart. E pozitív intézkedés kezdetben például azzal a következménnyel járt, hogy az 1850-es évek közepéig nagyon kevés volt a hallgató az új bölcsészkarokon. A tanszabadság elvét érte konzervatív oldalról a legtöbb bírálat a Birodalmi Tanácsban, de a miniszternek, ha korlátozásokkal is, mégis sikerült reformja e fontos elemét megvédeni. A jogi és orvosi képzés korszerűsítését éppen a bécsi egyetemen e korszakban kezdték meg, az orvosi karon Ludwig von Türkheim igen modern javaslatai alapján.¹⁰

Az egyetemi oktatás nyelvét illetően a németesítés nem volt teljes és egyértelmű követelmény. A birodalom olasz tartományaiban, a padovai, paviai egyetemen, a milánói, vagy velencei szakfőiskolákban, de Triesztben is megmaradt az olasz tanítási nyelv és ezen nem is kívántak változtatni. A cseh, lengyel és magyar kívánságokat azonban visszautasították, de ugyanez a sors jutott a magyarországi szlovákok, románok, vagy szerbek önálló főiskolákat, vagy egyetemeket igénylő követeléseinek.

Az egyetemi peregrinációra is nagy hatással volt, hogy egészen 1862-ig nem engedélyezték Pesten tanárvizsgáló bizottság felállítását, tanári álláshoz viszont csak ilyen vizsga letétele után lehetett jutni. Ilyen bizottságok Bécsben, Prágában, Lembergben és Innsbruckban működtek, s így a tanári pályára készülő hazai fiataloknak célszerű volt egy-két szemesztert valamelyik birodalmi egyetemen eltölteni.

Elvileg pozitív elgondolás volt a középfokú pesti Ipartanoda valódi műegyetemmé szervezése, de mindehhez hét évig kellett várni és közben a korábban nagyon hasznosan működő, egyetemi szintű Institutum Geometricum is megszűnt, így nagyon sok mémöki pályára készülő diáknak is külföldön kellett tanulási lehetőséget keresnie.

Az abszolutizmus korában hivatalosan mondták ki a pesti egyetem katolikus jellegét, ami komoly vitát váltott ki az országban. A bécsi kormányzat hajlandó volt támogatni egy pesti protestáns teológiai intézet felállítását, s erre 1855-ben sor is került. Ennek vonzáskörzete azonban igen szűk volt, mind felekezeti, mind földrajzi értelemben. Egyebek mellett ezek a tényezők is serkentőleg hatottak az abszolutizmus kori magyarországi és erdélyi külföldi egyetemjárásra.

---

¹⁰ Vö: Sashegyi Oszkár: im: 22 és 43-45.o.

Ami a birodalom felsőoktatási hálózatát illeti, az 1849 után kezdetben változatlan maradt, majd 1855-ben megszűnt a kicsiny olmützi egyetem és a vesztes olasz háború után előbb 1859-től a paviai egyetem, majd 1866-tól a padovai egyetem is elkerült a monarchiától. A hallgatók abszolút száma, éppen a bevezetett reformok következtében is csökkent az 1848 előtti időkhöz képest. Ez azonban Európa más országaiban is így történt tehát általános tendenciának tekinthető. Az 1854/55-ös tanévben az akkor még működő tíz birodalmi egyetemen összesen 8751 hallgató iratkozott be, közülük 2534 fő (28,95 %) Bécsben. Az 1859/60-as tanévben a megmaradt nyolc egyetemen már csak 6648-an iratkoztak be, közülük 2341 fő (35,2 %) a császárvárosban. Végezetül az 1863/64-es tanévben pedig a 8499 beiratkozott diák közül 2534 (29,8 %) volt bécsi. A bécsi egyetem tehát e korszakban is megőrizte kiemelkedő jelentőségét.¹¹

A birodalom főiskolai hálózata 1849 után három új intézménnyel bővült. Brünnben új technikai intézetet, a későbbi műegyetemet alapították meg 1850-ben. A Selmechányáról eltávozó nem magyar hallgatók számára már 1849-ben a stájerországi Leobenben és a csehországi Příbramban jött létre bányászati akadémia. Az olasz tartományok két szakfőiskolájával, valamint Selmechányával és a Budára áthelyezett magyar politechnikummal együtt, az 1850-es években 13 műszaki és kereskedelmi tanintézet működött a birodalomban. Számuk az olasz tartományok elcsatolása után kettővel csökkent és a kiegyezésig már nem változott. A hallgatói létszámokat 9 intézmény esetében tudjuk összehasonlítani. Eszerint az 1850/51-es tanévben még 4786 hallgató járt a 9 intézetbe (Bécs, Prága, Graz, Trieszt, Brünn, Lemberg, Krakkó, Selmechánya, Buda), közülük 1637 fő (34,2 %) Bécsbe. Az 1856/57-es tanévben már csak 3102 hallgató iratkozott be a 9 tanintézetbe, és közülük 1228 (39,58 %) Bécsben tanult. Az 1864/65-ös tanévben pedig 3330 diák közül 1030 (30,93 %) volt bécsi. A bécsi politechnikum jelentősége e területen is kimutatható. A számbeli visszaesést többek között a kereskedelmi képzés reformja is okozta, mivel az, Thun tudatos szándéka szerint kiszorult a korábbi politechnikumok tantervéből.

III. A bécsi magyar egyetemjárás fő tendenciái

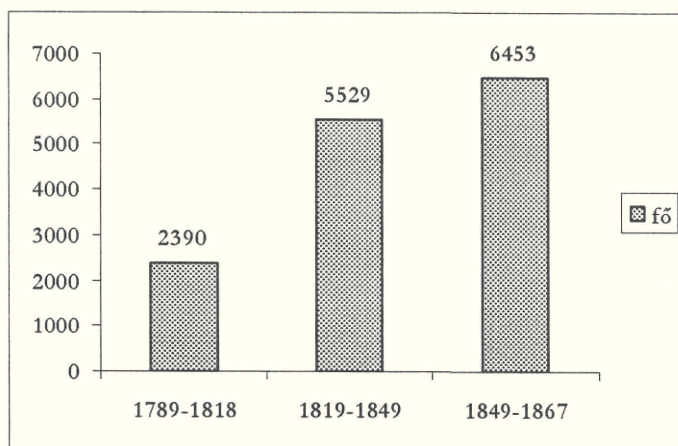
Létszámok

Kutatásaink során a nyolc bécsi tanintézetben az abszolutizmus korának 18 tanévében összesen 6453 magyarországi, illetve erdélyi hallgató beiratkozását jegyeztük fel. A bécsi tanulmányokban résztvevő személyek száma ennél természetesen alacsonyabb, hiszen néhány százan több intézetben is beiratkoztak tanulmányaik során. Ha a fenti számot a korábbi periódusok magyarországi peregrinációjával hasonlítjuk össze, akkor a következőket állapíthatjuk meg.

¹¹ Tafeln zur Statistik der Österreichischen Monarchie Wien, 1856. etc évenként

1. táblázat

*A bécsi tanintézetek magyarországi hallgatói
1789-1867 között korszakonként*

Mint látható az 1789 és 1818 közötti három évtizedben még viszonylag alacsony volt a bécsi tanintézetek látogatottsága Magyarországról, bár már ekkor is meghaladta a Közép- Európa más univerzításai iránti érdeklődést. A karlsbadi határozatok utáni 30 évben a magyarországi peregrinusok száma több mint kétszeresére nőtt és 5500 beiratkozás fölé emelkedett. Ez a korszak már Bécsben is a modern, belső szerkezetében erősen megváltozott peregrináció kezdete volt. A fejlődés folyamatosságát mutatja, hogy a szabadságharc leverése utáni 18 tanévben csaknem ezerrel több beiratkozó érkezett Bécsbe, mint az azt megelőző 30 tanévben.

Az egyes naptári években beiratkozók számát a 2. táblázaton, illetve grafikonon tüntettük fel. A számok 1849-ben az ősztől beiratkozókat tartalmazzák, míg 1867-ből természetesen csak a tavaszi félévben jelentkezőket. A hallgatók többsége egyébként minden tanévben a téli félévben, tehát a tanév kezdetekor iratkozott be. A számokat vizsgálva megállapítható, hogy lényegében egyenletes volt az abszolutizmus korszakában a magyarországi és erdélyi diákok bécsi jelenléte. Az 1849-es viszonylag alacsony szám a szabadságharc leverése utáni rendkívüli helyzettel magyarázható, de a jelentkezők száma már 1850-ben meghaladta a korábbi, reformkori 1839-es maximumot és innen kezdve tartósan évente több mint 300 új beiratkozó jelentkezett Bécsben. Az 1861-1862-es visszaesést a hazai viszonyok megváltozásával, így az Októberi Diploma után a magyar oktatási nyelv visszaállításával magyarázhatjuk. 1864-ben 447 új beiratkozóval a korszak maximumát regisztrálhattuk és innen kezdve a korábbinál is jóval magasabban stabilizálódott a beiratkozók száma. Ennek magyarázatára a hallgatóság nemzetiségi összetételének vizsgálatánál még visszatérünk.

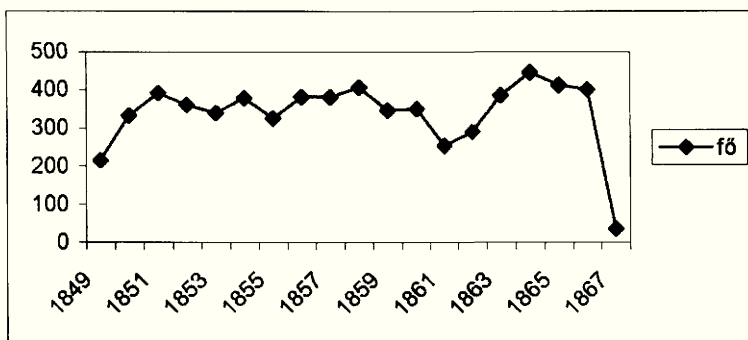
2. táblázat

Első beiratkozók száma évenként (1849 – 1867)

1849	215	1855	326	1861	255
1850	334	1856	382	1862	292 -
1851	392	1857	382	1863	386
1852	362	1858	407	1864	447
1853	341	1859	348	1865	413
1854	380	1860	352	1866	402
				1867	36

2/a grafikon

Első beiratkozók száma évenként (1849 – 1867)

Magyarországi hallgatók a különböző bécsi tanintézetekben

A magyarországi és erdélyi hallgatók az intézmények jelentőségének megfelelő arányban iratkoztak be a bécsi tanintézetekben. Mint ezt a 3. táblázat mutatja az intézmények sorából messze kiemelkedik a bécsi egyetem, ahová a diákok több, mint 65 %-a iratkozott be. Ha ehhez még hozzászámítanánk a protestáns teológusokat is, akik a lényegében az egyetemhez kapcsolódó teológiai intézetben tanultak, akkor ez az arány meghaladná a 70 %-ot. Az egyetemen belül, az egyes fakultások iránt azonban igen eltérő volt a magyarországi hallgatók érdeklődése.

A diákok kitüntetett figyelmé az orvosi és gyógyszerészi pálya felé fordult, hiszen az egyetemen tanult hazai hallgatók 47 %-a erre a karra jelentkezett. A valóságban ez a szám ennél is jóval magasabb, mert az általunk regisztrált 10 %

rendkívüli hallgató döntő többsége is az orvosi kar előadásait hallgatta, tehát nyugodtan állíthatjuk, a bécsi egyetemi magyarországi diákok fele orvostanhallgató volt. Ez az arány már 1848 előtt is magas volt, de korszakunkban azt is legalább 5 %-kal meghaladta. Figyelemre méltóan magas, 24 %-os volt a jogászok aránya a bécsi egyetem magyarországi hallgatói körében. A forradalom előtt ez az arány az egyetemen a 10 %-ot sem érte el, itt tehát markáns változás tapasztalható. A birodalmi centralizmus időszakában e tendencia nem meglepő, hiszen hasznos ismeretnek számíthatott a birodalmi jogot éppen a császárvárosban megtanulni. A katolikus teológusok száma a bécsi egyetemi peregrinusok 11 %-át tette ki és ebben az esetben a forradalom előtti időkhöz képest jelentős csökkenés mutatkozott. 1848 előtt ugyanis a magyarországi hallgatók közel 23 %-a volt római, vagy görög katolikus teológus és ez az arány most csaknem a felére csökkent. Nem az abszolút számokban mutatkozott nagy csökkenés, sokkal inkább az arányok mozdultak el a gyakorlatban hasznosítható tudományok irányába. A bölcsészek aránya az egyetemen belül 8 %-ot tett ki, ez a korábbi időszakhoz képest alig változott, csupán egy kissé emelkedett. E tekintetben az volt az igazi változás, hogy a Thun féle reformok következtében ez már valódi, tudományos igényű bölcsészeti képzést jelentett.

A második legnépszerűbb intézetnek Bécsben a műegyetem, korabeli kifejezéssel a Politechnikum számított, ahová a hazai peregrinusok csaknem 19 %-a jelentkezett. Ezeknek a diákoknak, a korábbi időszaktól eltérően, abszolút többségét a mérnök-hallgatók alkották, akik közül néhányan még kereskedelmi tárgyakat is hallgattak.

A bécsi protestáns teológiai intézet iránt a forradalom előtti periódushoz képest határozottan csökkent az érdeklődés, hiszen 1821-től 1849-ig korábban 600 magyarországi és erdélyi diák tanult itt, s ez a szám az abszolutizmus korában 325-ra csökkent. Ennek magyarázatára még visszatérünk.

A bécsi katonai és polgári állatorvos képzésben változatlanul relatíve nagy számban vettek részt magyarországi hallgatók, de a 254 hallgatónak korszakunkban csak egy töredéke tanulta felsőfokon az állatorvos tudományt.

Látható csökkenés tapasztalható a magyar peregrinusok érdeklődésében mind a Képzőművészeti Akadémia, mind a Hadmérnöki Akadémia iránt. Az előbbi magyarázatához tartozik a művészeti képzés új centrumai iránti növekvő érdeklődés, az utóbbit, pedig az indokolhatja, hogy a levert forradalom és szabadságharc után a birodalmi katonai tanintézetekbe feltehetően kevesebben jelentkeztek Magyarországról. Az sem különösebben meglepő, hogy a Konzuli Akadémiáról korszakunkban gyakorlatilag eltűntek a magyarországi hallgatók.

3. táblázat

*A bécsi felsőoktatási intézetek abszolút sorrendje
a magyarországi beiratkozók száma szerint*

Helyezés	Tanintézet	Beírtak	
		fő	%
1.	Bécsi Egyetem	4208	65,21
2.	Bécsi Műegyetem	1227	19,01
3.	Protestáns Teológiai Intézet	325	5,03
4.	Állatorvosi Tanintézet	254	3,93
5.	Képzőművészeti Akadémia	227	3,51
6.	Hadmérnöki Akadémia	123	1,90
7.	Tűzér Akadémia	85	1,31
8.	Konzuli Akadémia	4	0,06
	Összesen:	6453 fő	100%

Fakultások, szakmacsoportok

A 4. és 5. táblázatokon, illetve egy grafikonon a bécsi peregrinusok fakultásonként, illetve szakmacsoportonkénti tagolódását mutatjuk be. A korábbiakban a bécsi egyetem egyes fakultásai iránti érdeklődésről már írtunk. Itt kell megjegyezni, hogy az állatorvos-képzés éppen vizsgált korszakunk kezdetén elkerült az egyetem szervezetéből és a továbbiakban részben katonai, részben polgári tanintézetként külön működött.¹²

Szakmacsoportonként vizsgálva a Bécsben tanult hallgatókat, egyértelműen vezető pozíciót foglalnak el az orvosi ismereteket tanulók. A korábban a bécsi orvosi karon is meglévő és 1848 előtt sok magyarországi hallgató által is látogatott sebészi tanfolyamot Bécsben már ekkor megszüntették, míg Pesten erre csak később került sor. Ezt a tényt figyelembe véve még feltűnőbb az orvostudományokat hallgató peregrinusok hatalmas számbeli növekedése. A növekedésben kétségtelenül kiemelt szerepet játszik a magyarországi zsidóság érdeklődésének erőteljes növekedése az orvosi pálya iránt. Tekintettel arra, hogy 1848 előtt a gyógyszerészek között még nem szerepelnek zsidó származású hallgatók, összehasonlítható adatokkal a sebészek és orvosok tekintetében rendelkezünk. Míg 1789 és 1849 között e szakmacsoportban 19-20 %-ra becsülhető a zsidó hallgatók aránya, ez vizsgált korszakunkban az orvosok körében 50 % fölé emelkedett és ez nyilván kiegészült a rendkívüli hallgatók közötti más orvostanhallgatókkal. E körben a német-, és magyar-ajkú diákok száma csaknem azonos. Jólal alacsonyabb számban, de közel azonos volt a szerb, szlovák és

¹² Lásd: Historical Compendium of European Universities (Edited by Lubor Jilek) Geneva 1984. 317.o.,

román hallgatók képviselete.

A második legnépesebb hallgatói csoportot a mérnökök alkották. A pesti mérnökképzés elégtelensége, majd átmeneti szüneteltetése miatt korszakunk elején nem is adódott más lehetőség a mérnöki pályára igyekvő hazai diákok számára, mint külföldre menni tanulni. Mikor már itthon is áttértek a német oktatási nyelvre, attól kezdve érhetően a legtöbben inkább a leghíresebb tanintézetbe, a bécsi politechnikumba kívántak beiratkozni. Érdekes módon a hazai német, illetve magyar származásúak aránya a mérnök-hallgatók között is nagyon hasonló volt, (34, illetve 33 %) a német anyanyelvűek kissé többen voltak. A diákok több, mint 20 %-a itt is a gyorsan asszimilálódó magyarországi zsidóság köréből került ki. A műszaki szakembernek, de részben művésznek is számító értelmiségi csoportban, vagyis az építészek körében abszolút többségben (55 %) voltak a német származásúak.

4. táblázat

*A beiratkozott hallgatók fakultások
ill. szakok szerinti tagolódása*

sorszám	szakok	eset
1.	orvos	1457
2.	mérnök	1120
3.	jogász	999
4.	gyógyszerész	542
5.	kat. teológus	439
6.	rendkívüli hallg.	426
7.	bölcsész	339
8.	prot. teológus	325
9.	állatorvos	254
10.	festőművész	134
11.	hadmérnök	123
12.	kereskedő	92
13.	tűzér	85
14.	építész	63
15.	szobrász	18
16.	mérnöki előkészítő	15
17.	egyéb művész	12
18.	sebész	6
19.	diplomata	4

A jog- és államtudományok tanulása céljából is mintegy ezer diák érkezett Bécsbe. Mint korábban jeleztük ez több mint duplája volt a forradalom előtti képviseleti aránynak és még az sem állítható, hogy a jogászok között a magyarok

kisebbségben lettek volna. Ez a szakmacsoport azon kevesek közé tartozott, ahol a magyar származású hallgatók aránya (35 %) meghaladta a németekét (29,4 %). Feltűnő, hogy e területen teljesen azonos, relatíve magas aránnyal (66 – 63 fővel) vannak jelen a román és szerb nemzetiségű hallgatók.

A gyógyszerészeket külön karközi tanfolyamon képezték ki és külön is tartották őket nyilván. Tanulmányaikat az új szabályok szerint a bölcsészeti karon kezdték meg és ott is tették le első szigorlatukat, a képzés lezárása pedig az orvosi karon történt. A gyógyszerész képzésben az abszolutizmus korában Bécs szerepe a korábbinál is jelentősebbé vált, hiszen e 18 tanévben többen iratkoztak be a császárvárosban, mint korábban fél évszázad alatt. A hallgatók fele német nemzetiségű volt.

A teológusok közül 57 % katolikus és 43 % protestáns volt. A katolikus teológiai karra jártak a Pazmaneum hallgatói és sok nem magyar nemzetiségű görög katolikus papnövendék, nagyjából a Szent Barbara Kollégium tagjai.¹³ A katolikus teológusok között a magyarok jelentős többségben voltak (42 %), a németekkel szemben (22 %) és itt nem meglepő, hogy igen magas volt a szlovák (14%), a román (12%) és a ruszin (4 %) hallgatók aránya. A protestáns teológusokról korábban már elmondtuk, hogy számuk csaknem a felére csökkent az 1848 előtti időszakhoz képest. Ennek oka többek között, hogy a magyarországi reformátusok korábban sem kedvelték a bécsi intézményt és amint lehetőség nyílt rá visszatértek az általuk látogatott nyugat-európai egyetemeikre. Ugyanez a jelenség az evangélikus szászoknál és szlovákoknál is felismerhető, ők is szívesebben küldték teológusaikat Németországba, mint Bécsbe. A német anyanyelvűek száma azonban így is meghaladta köztük az 54 %-ot, a magyarok aránya 30 % körül mozgott.

A bölcsész-hallgatók aránya az összes beiratkozott között 6 % körül volt, de mint említettük a thuni reformok után a monarchia összes egyetemén nagyon alacsony lett az új bölcsészkarok hallgatói létszáma. A kar magyarországi hallgatói között majdnem abszolút többségben voltak a német nemzetiségűek (48 %), feltűnő viszont más szakokhoz képest a szlovák és román hallgatók relatíve magas száma (7 %).

---

¹³ Ez utóbbit 1775-ben alapították Collegium Graeco-Catholicum ad Sanctam Barbaram névvel.

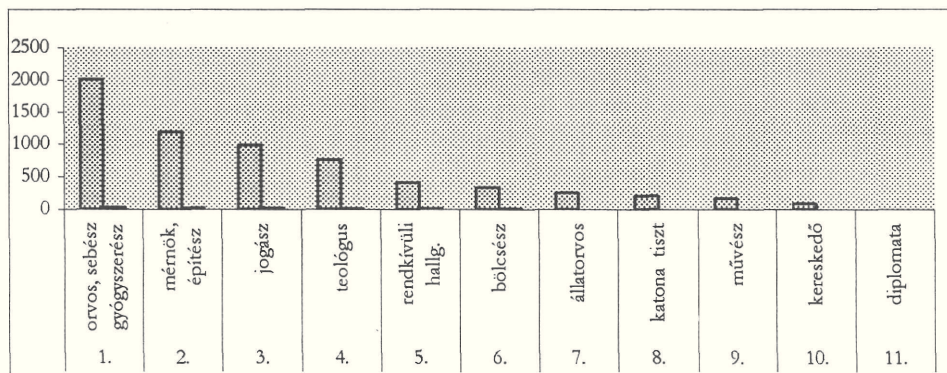
5. táblázat

A hallgatók szakmacsoportonkénti tagolódása

sorszám	szakma	eset	%
1.	orvos, sebész, gyógyszerész	2005	31
2.	mérnök, építész	1198	18,5
3.	jogász	999	15,5
4.	teológus	764	11,8
5.	rendkívüli hallgató	426	6,6
6.	bölcsész	339	5,2
7.	állatorvos	254	3,9
8.	katonatiszt	208	3,2
9.	művész	164	2,5
10.	kereskedő	92	1,4
11.	diplomata	4	0,06
	Összesen	6453	100

5/a grafikon

A hallgatóság szakmacsoportonkénti tagolódása

Az állatorvos képzés 1852-ben elkerült az egyetemtől és részben katonai tanintézet lett, ahol azonban továbbra is lehetőség volt polgári állatorvosok képzésére. Az egyetemi orvostanhallgatók kezdetben nagy számban tanultak még itt egy-egy szemesztert, később számuk a nyilvántartások szerint csökkent. Az intézetben kétéves katonai és külön polgári állatorvosi tanfolyamok voltak, valamint rövidített kurzusok gyakorlati képzés céljából. 1858 után három tanév

befejezésével lehetőség volt szigorlat letételére és állatorvosi diploma szerzésére. A magyarországi hallgatók közül ezzel a lehetőséggel a kiegészítésig mindössze 21-en éltek. Az állatorvosi intézetben a hazai hallgatók kétharmada volt német nemzetiségű, a magyarok aránya nem érte el a 20 %-ot.

A katonai pályára készülők közül csak kétszáznál valamivel több hallgatót tudtunk számba venni. A hadmérnökök között a forradalom előtt jóval több magyarországit találtunk. Vizsgált korszakunkban közülük német származású volt a diákok 34 %-a, de egyáltalán nem alacsony a magyarok száma sem (31 %). A szerb kadétkok száma talán e szakon a legmagasabb, csaknem 16 %. A leendő tűzértisztek között az előzőnél is nagyobb a németek aránya (48 %), míg a magyar származásúak 23,5 %-ot tesznek ki. A nemzetiségek előretörése itt a románok magas számában látszik (11 %), de a szlovákok és szerbek is képviselve vannak (6 %).

A szakmacsoportok között az utolsó előtti helyen a művészeti pályára készülőket találjuk. Számuk erősen csökkent a korábbi évtizedekhez képest, de ekkor Bécs iránt még mindig nagyobb a hazai művész jelöltek érdeklődése, mint a német képzőművészeti akadémiák iránt.¹⁴ A bécsi festőiskolában korszakunkban több a magyar nemzetiségű növendék (39 %), mint a magyarországi német (25 %). A hallgatók közül itt is sokan az asszimilálódó magyar zsidóságból kerültek ki.

Látszólag az utolsó helyen van a szakmacsoportok között a kereskedelmi ismereteket tanulók, mindössze 92 fős közössége. Ez a szám azt jelenti, hogy a bécsi politechnikumban ennyien voltak azok, akik kizárólag a kereskedelmi tagozatra iratkoztak be. Rajtuk kívül a mérnöki tanfolyam hallgatói között még további 118 személy hallgatott egy, két tanéven át kereskedelmi tárgyakat. Összesen tehát akár 210 kereskedő hallgatóról is beszélhetnénk, de mivel az utóbbiak a mérnöki szakosztály mellett hallgatták ezeket a tárgyakat, őket inkább a mérnökök közé számítottuk. Leopold Thun helytelenítette a műgyetemek keretében folyó viszonylag alacsony szintű korábbi kereskedelmi képzést és ezt a létrehozandó alsó és felső reáliskolák, illetve a kereskedelmi iskolák programjába kívánta iktatni. A bécsi műgyetemen is ennek megfelelően fokozatosan csökkent a kereskedelmi tagozat jelentősége és korszakunk vége előtt, az 1865/66-os tanévvel meg is szűnt.

Társadalmi rétegződés

A 19. század második felétől a birodalmi egyetemeken és főiskolákon már meglehetősen részletes és pontos személyi nyilvántartásokat vezettek a hallgatókról, s ezek szerencsére legnagyobb részben meg is maradtak. Adattárunkban a beiratkozók 88 %-nál megtaláljuk az apa, vagy a gyám

---

¹⁴ 1849 és 1867 között három német képzőművészeti akadémiára 53 magyarországi növendék iratkozott be, illetve ennyiről van konkrét adatunk. Ezek többsége (49 fő) már Münchenbe ment, de München virágkorá magyar szempontból inkább a kiegészítés után kezdődött meg.

foglalkozását, sokszor abban az esetben is, ha az apa már nem él.

Ez a több mint 5600 adat bőségesen elegendő ahhoz, hogy megpróbáljuk a peregrinusok társadalmi rétegződését, származását elemezni. Az erre vonatkozó adatokat a 6. táblázatban foglaltuk össze.

6. táblázat

A Bécsben tanuló magyarországi hallgatók tagozódása az apa foglalkozása szerint

sorszám	foglalkozás	eset	%
1.	kereskedő	1112	19,7
2.	iparos, kézműves	745	13,2
3.	hivatalnok, tisztviselő	656	11,6
4.	egyházi személy	479	8,5
5.	orvos, sebész, gyógyszerész	477	8,4
6.	nemes, birtokos, arisztokrata	473	8,4
7.	tanár, ügyvéd, értelmiségi	431	7,6
8.	polgár, gyáros, magánzó	381	6,7
9.	haszonbérelő, gazdálkodó	294	5,2
10.	paraszt, földműves	159	2,8
11.	katona, tiszt	138	2,4
12.	uradalmi tisztviselő	112	2,0
13.	mérnök, építész, gépész	108	1,9
14.	főhivatalnok	36	0,6
15.	művész, zenész	30	0,5
16.	egyéb	22	0,4
	jelöletlen	800	
	Összesen	6453	

A bécsi magyarországi és erdélyi diákok között, mint már 1848 előtt is, a legnagyobb csoportot a kereskedő családokból származók alkották. A csoport aránya is nagyjából változatlan maradt, mintegy 19 %-ot tett ki. E diákok háromnegyede zsidó kereskedők gyermeke volt, itt tapasztalható legmarkánsabban a zsidó értelmiség kialakulásának folyamata. Jóval kisebb számban, de találunk közöttük német, román és szerb kereskedők gyermekeit. A viszonylag kis számú szerb diák 23 %-a kereskedő gyermeke, a románok és németek esetében pedig a 10 %-ot közelíti meg ez az arány.

A peregrinusok körében a második legnagyobb csoportot az iparosok, kézművesek családjából származók alkották, ugyanúgy, mint 1848 előtt. Képviseleti arányuk mintegy 1 %-kal csökkent, de így is 13 %-nál többet tett ki. A hazai társadalomszerkezet jellegzetes problémájára utalnak az itt tapasztalható adatok. Miközben a magyarságon belül nem éri el az 5 %-ot az iparos, kézműves családból egyetemre igyekvők aránya, addig ez a szászok körében 23 %, a sváboknál, cipszereknél és szlovákoknál 15 % és a németek körében is csaknem 10 %. A városi polgárság, s ezen belül az iparosok a 19. század első felében döntő

többségükben nem magyar ajkúak voltak, hanem elsősorban németek, s ez a réteg gondot fordított arra, hogy tehetséges gyermekeit akár külföldön is taníttassa.

Harmadikként meghaladta a 11 %-ot a hivatalnoki, tisztviselői körből származók aránya. Ebbe a csoportba a városi, megyei tisztviselőket és az államigazgatás alsóbb szintjein dolgozókat soroltuk be. 1848 előtti képviselőjük ennél egy százalékkal magasabb volt. E kategóriában – az abszolutizmus korában talán érthetően – a német anyanyelvű diákok alkotják a többséget. A szász, cipszer, német, de még a sváb hallgatók között is 12-15 % a hivatalnoki családból származók aránya. Nagyjából ennek felel meg a magyarság képviselője is ebben a kategóriában. A szlovákok közül 7,3 % hivatalnoki családból származott.

Nem nagy különbséggel, de negyedik helyen az egyházi tisztséget betöltők gyermekei állnak 8 %-nál valamivel nagyobb aránnyal. A németországi peregrinációban ez a kategória áll az első helyen, de ott sokáig domináns volt a protestáns teológusok aránya, ezért került ez a csoport az első helyre. Korábban már említettük, hogy korszakunkban csökkent a protestáns teológusok bécsi tanulmánya, összességében mégis jelentős a számuk. Érdekes módon legnagyobb az arányuk a román diákok között, ott meghaladják a 26 %-ot. Az erdélyi szászok köréből 23 % lelkészi családból került ki. A felvidéki cipszerek és a szlovákok, valamint a délvidéki szerbek közül ugyanolyan arányban, valamivel több, mint 10 %-ban vannak jelen evangélikus, illetve görögkeleti lelkészek gyermekei. A magyarság e rétegben csak 6 %-os képviselővel rendelkezik.

Kis különbséggel az ötödik csoportot szinte az előbbivel azonos arányban az orvos, sebész és gyógyszerész családokból származók alkotják. Ezek aránya két százalékkal növekedett az 1848 előttiéhez képest, már ekkor is kialakultak az orvos-dinasztiák, akik nemzedékről nemzedékre képviseltették magukat az orvos társadalomban. E csoportban szinte teljesen azonos arányban vannak jelen német és sváb orvos famíliák, valamint a nemzetiségileg többféle kötődéssel bíró zsidó származású orvostanhallgatók. Képviselőjük általában 8 % feletti. A magyar hallgatók körében ez az arány csak 5,5 %.

Hatodikként szintén az előző kettőhöz hasonló arányban vannak jelen a nemesi, birtokosi, vagy arisztokrata, főnemesi családból származó diákok. Tudjuk, hogy ez a besorolás túl széles csoportot fog egybe, de az adatok jelenleg további differenciáláshoz nem elegendőek. 1848 előtt e kategóriából még csak 5 % tanult a Habsburg monarchia egyetemén, ehhez képest most mintegy 3 %-kal nőtt a képviselőjük. Az elszegényedő nemesi famíliák gyermekei közül láthatólag egyre többen választották az értelmiségi, többek között az orvosi és a mérnöki pályát. Ezt igazolja, hogy a 19. századi teljes németországi egyetemjárásban a képviselőjük az első világháborúig már 12 % fölé emelkedett. Ebben a kategóriában egyértelmű a magyarság elsősége, a magyar diákok 20 %-a nemesi, birtokosi, főnemesi családból származott. Érdekes adat, hogy cipszereknél, a románoknál és a szerb származású diákok körében a nemesek aránya mindenütt 9 % körül mozog. Ha a valódi főnemesi családok képviselőjét vizsgáljuk, akkor ebbe a körbe 233 diákot számíthatunk, ők a nemesi származásúak 13 %-át teszik ki.

A peregrinusok között hetedik helyen állnak a humán értelmiségi

családokból származó diákok, akik tanítók, tanárok, ügyvédek s egyéb értelmiségi pályán dolgozók gyermekei. 7,6 %-os képviseleti arányuk szintén nőtt másfél százalékkal az 1848 előttihez képest, ami az értelmiség lassú erősödését mutatja. A németországi adatok e tendencia későbbi gyorsulását igazolják. E csoportban feltűnően erős a felvidéki szlovákság és a cipszerek képviselése mintegy 14 %-os aránnyal. Jelentősebb még a magyarok és a svábok körében a humán értelmiségi csoport, ők kevéssel 10 % felett vannak képviselve.

Nyolcadik helyen találjuk azt a bizonytalan összetételű csoportot, amelybe a városi polgárokat, gyártulajdonosokat, magánzónak nevezetteket vontuk össze. A csoporthoz való tartozás azért is bizonytalan, mert a városi polgár más esetekben iparosként, vagy másként is megjelenhet, erre többszöri beiratkozás esetén találtunk példát. Más forrás híján azonban használjuk ezt a kategóriát is, amely 1848 előtt még 12,5 %-os képviselettel rendelkezett. Most jelenlétük 6,7 %, de ez csak azt jelenti, hogy korszakunk forrásai a társadalmi rétegződés vizsgálatánál a korábbinál sokkal differenciáltabb elemzésre nyújtanak lehetőséget. Közülük a legnagyobb csoportot a németajkú városi polgárság alkotja, a cipszereknél, németeknél, sváboknál képviseltük 8 és 10 % között mozog. A magyaroknál és a szlovákok esetében ez valamivel több, mint 5 %.

A kilencedik helyen a haszonbérlelőkből és az önálló mezőgazdasági gazdálkodókból kialakított csoportot találjuk, mintegy 5,2 %-os képviselettel. A román diákok körében ez igen jelentős 12,3 %-os arányt jelent. A zsidó származású hallgatók 8 %-a is e körből került ki. Képviselötük egyébként az 1848 előttihez képest két százalékkal növekedett.

Tizedik helyen a paraszti, földműves családok gyermekei vannak. Ők is többen voltak 1848 előtt, most arányuk nem éri el a 3 százalékot és valószínűleg ez a reálisabb adat, mint a korábbi négy százalék. E diákok többsége Erdélyből érkezett, sok közöttük a román és szász hallgató 8 %-os képviseleti aránnyal. A szlovákok körében meghaladják a 4 %-ot, más nemzetiségeknél azonban alig vannak többen, mint egy százalék.

A tizenegyedik helyen álló csoport képviselote a felére csökkent az 1848 előtti korszakhoz viszonyítva. E csoportot a katonatiszti családokból származók alkották. Nem meglepő, hogy a levert szabadságharc után a magyarság aránya minimálisra csökkent e rétegben, alig haladja meg az egy százalékot. Mintegy 5 %-os képviselettel németek, svábok szerepelnek e csoportban és ugyanilyen aránnyal román határőr katonatisztek gyermekei. A szerb diákok között is 7 % katonatiszt leszármazottja, persze abszolút számban ők sincsenek sokan.

Az uradalmi tisztviselőik kategóriájába azokat soroltuk, akik nagybirtokon vállaltak a birtok gazdálkodásának irányításával kapcsolatos feladatokat. Arányuk az 1848 előttihez képest egy százalékkal csökkent, korszakunkban 2 %. Közülük a legtöbb sváb, vagy magyar hallgató volt.

A tizenharmadik helyen álló műszaki értelmiségi csoport, a mérnökök, építészek, gépészek gyermekei növelték részesedésüket a korábbi korszakhoz képest másfél százalékkal, de még így is csak 1,9 %-ot tettek ki. A meginduló ipari fejlődés első jeleit mutatják ezek az adatok. E műszaki értelmiséghez elsősorban

német és magyar hallgatók tartoztak.

A főhivatalnok kategóriába az államigazgatásban felső posztokat betöltő személyeket soroltunk, ők az abszolutizmus korában nagyon kevesen voltak, arányuk összességében az egy százalékot sem érte el. A konzervatív magyar politikusok gyermekei közül azonban néhányan Bécsben tanultak, ők alig fél százalékát adják a magyar hallgatóknak.

Végezetül csökkent a magyarországi és erdélyi művészek családjainak képvisellete Bécsben. 1848 előtt még 1,2 % volt, most csak a fél százalékot érte el.

Az arányok egyszerűbbé tétele érdekében érdemes megjegyezni, hogy ha valamennyi értelmiségi kategóriát összeadjuk, tehát a tanárokat, ügyvédek, orvosokat, mérnököket és művészeket együtt számoljuk, akkor képviseljük az 1849 és 1867 közötti bécsi tanulmányokban már 16 % az összes beiratkozóhoz viszonyítva. Ha csak azokat számítjuk, akiknél az apa foglalkozása ismert, akkor ez az arány már eléri a 18,4 %-ot. A kiegyezés előtti magyar társadalom tehát a nagy átalakulás képét mutatja e vizsgálat alapján is. Kialakulóban van egy új elsőgenerációs értelmiség, amely különböző nemzetiségekből érkezik, jelentős benne a feltörekvő, asszimilációra hajlandó zsidó származású csoport, miközben az egyetemjárásban résztvevők egy ötöde már második, vagy harmadik generációban az értelmiséghez tartozik.

A hallgatók felekezeti megoszlása

A bécsi egyetemeken és főiskolákon tanult hallgatókról vizsgált korszakunkban viszonylag részletes adatokkal rendelkezünk a vallási hovatartozás tekintetében. 1848 előtt az egységes egyetemi matrikulákban csak a legritkább esetben jegyezték fel ezt az adatot, az 1850-ben bevezetett egyetemi reform után azonban a hallgatókról sokkal részletesebb nyilvántartásokat készítettek, így ismereteink is bővebbek lehetnek. A bécsi műegyetemen csak 1860-tól kezdve állnak rendelkezésünkre ezek az adatok, viszont a képzőművészeti akadémián a legritkább esetben közlik a vallási hovatartozást. Összességében a magyarországi és erdélyi peregrinusok 73 %-a esetében ismerjük a felekezeti hovatartozást és ez elegendő adat néhány következtetés levonásához.

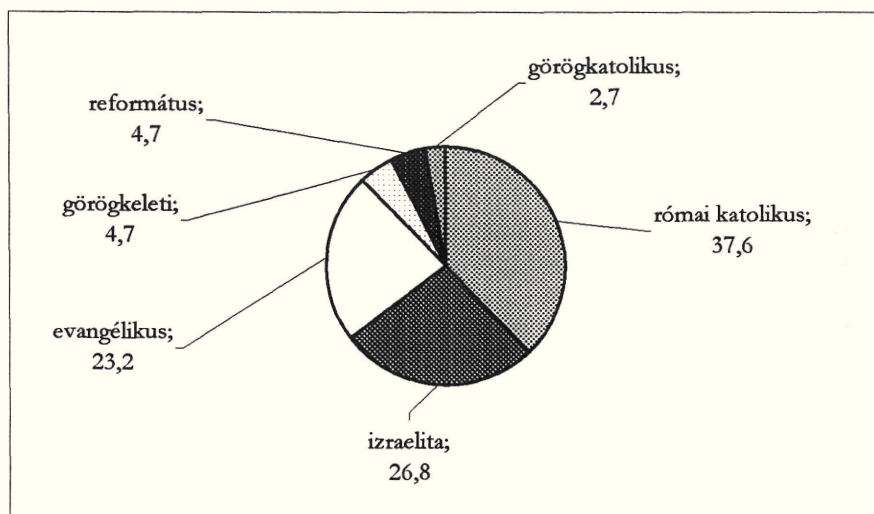
7. táblázat

A magyarországi hallgatók felekezeti megoszlása

felekezet	eset	összes %-ban	ismert %-ban
római katolikus	1761	28,30	37,6
izraelita	1259	19,50	26,8
evangélikus	1087	16,84	23,2
görögkeleti	223	3,45	4,7
református	219	3,39	4,7
görög katolikus	129	2,00	2,7
unitárius	6	0,09	0,1
jelöletlen	1769	27,40	
Összesen	6453	100	

7/a grafikon

A hallgatók felekezeti megoszlása az ismert adatok százalékában

A Bécsben tanult hallgatók közül, mint ez várható is volt, legtöbben a római katolikus felekezethez tartoztak, az már inkább meglepő, hogy az összes hallgatóhoz viszonyított képviseletük csupán 28 %-os, illetve a felekezeti hovatartozást megadók között 38 %-os, vagyis egyáltalán nem kiemelkedően magas, s hazai lakossági arányuknál jóval kevesebb. Mivel az 1848 előtti időszakkal ezt az adatot nem tudjuk összehasonlítani, csak azt mondhatjuk, hogy a bécsi peregrinációban már a 19. század elejétől háttérbe szorult az egykor oly fontos felekezeti szempont és szakmai kérdések kerültek előtérbe. Bécsbe felekezettől függetlenül igyekeztek azok a hazai diákok, akik szakmájukat magas színvonalon, a

birodalom legjobban dotált intézeteiben kívánták tanulni. A katolikusok között a magyar hallgatók vannak legtöbben, a protestáns teológiát kivéve lényegében minden fakultáson és szakon jelen vannak, ha nem is egyforma arányban. Képviseljük 43 % feletti. A katolikusok között hasonlóan magas a németek és svábok aránya, együttesen ők is 40 %-ot tesznek ki. Érdekes módon a szlovák katolikusok csak valamivel 8 % felett állnak, de bizonyos fakultásokon ennél jóval magasabb a jelenlétük.

Második helyen Bécsben az izraelita felekezethez tartozók állnak 19,5 %-os képviseléssel, ami a vallási adatot megadó körében 26,8 %-os arányt jelent. Ez az arány messze magasabb, mint korabeli országos képviselők és jól mutatja a hazai zsidóság aktív érdeklődését az értelmiségi pályák iránt. A zsidóság képviselőségét a szülők foglalkozása és egyéb adatok alapján tovább pontosíthatjuk és ezt is figyelembe véve az összes hallgatók körében legalább 1500 beiratkozóra becsülhetjük. Úgy tűnik, hogy a monarchia egyetemén II. József rendeletei nyomán rendkívül gyorsan indult meg a magyarországi zsidóság egyetemi képzése és ennek folyamatos erősödését tapasztalhatjuk a 19. század teljes egészében. Becsléseim szerint 1789 és 1819 között a monarchia egyetemén a peregrinusok között jelenlétük még csak 6 % körül lehetett, 1819 és 1849 között már a magyarországi és erdélyi peregrinusok talán 19 %-a közülük került ki és korszakunkban az előbbi becslés alapján immár 23 %-ról beszélhetünk. Nincs még egy társadalmi csoport, vagy nemzetiség, amely a felsőfokú tanulmányok iránti érdeklődésében ekkora fejlődést produkált a 19. század folyamán. Hozzá kell tennünk a monarchia egyetemén és főiskoláin sokkal magasabb a képviselők, mint hasonló időszakban a német felsőfokú tanintézetekben.

A hallgatók között a harmadik legnagyobb csoportot az evangélikus vallásúak alkotják, mintegy 17 %-os képviseléssel. Németországban ez a felekezet az első a peregrinusok között, de ott többségük protestáns teológus. A bécsi peregrinusok között minden fakultáson megtaláljuk őket, változó arányban. A legtöbb evangélikus hallgató Bécsben is erdélyi szász, ők adják az evangélikusok 42 %-át, de bizonyosan még többen is voltak. A németajkú magyarországi polgárság 17 %-a is evangélikus, ők nagyjából Sopronból és a felvidéki városokból indultak Bécsbe. Meglehetősen magas, 22 %-os a magyar hallgatók között az evangélikusok aránya, ők főleg mérnökök, jogászok, orvostanhallgatók és protestáns teológusok. A szlovákok között nagyobb az evangélikusok aránya, mint a katolikusoké, eléri a 10 %-ot.

A peregrinusok közül 4 %-nál kevesebben tartoztak a görögkeleti valláshoz. Ezeknek több, mint fele (56,6 %) szerb nemzetiségű volt, másik részük román (43,4 %). E diákok mérnöki, jogi és orvosi pályára készültek.

Feltűnően kevesen vannak a reformátusok, 3 %-nál alig többen. Ők természetesen mind magyar nemzetiségűek és gyakorlatilag négy pályára készülnek. Mérnökök, jogászok, orvosok és protestáns teológusok vannak közöttük. A reformátusok e korszakban is szívesebben küldték gyermekeiket a birodalom határain kívül működő egyetemekre.

Végezetül a legkisebb felekezetet a görög-katolikusok alkotják nem érve el

a 3 %-ot. E hallgatók több, mint fele román nemzetiségű (54 %), de közel egy harmaduk magyar (30 %) és néhány ruszin hallgató is található közöttük (13 %). A görög-katolikusok többsége az egyetem teológiai fakultásán tanult, de vannak köztük jogászok és orvosok is.

Unitáriusként mindössze hat erdélyi diák jegyezte be magát az egyetemi anyakönyvekben.

A magyarországi régiók, megyék szerinti tagolódás

Adatbázisunkban a legpontosabb adatokkal éppen a hallgatók származási helyéről rendelkezünk, mert ez volt az adatgyűjtés kiindulópontja. Az anyakönyvekből és egyéb nyilvántartásokból a peregrinusok csaknem 95 %-nak meghatározható a születési, vagy származási helye. Ha esetenként két helynevet is megadunk, az arra az esetre utal, amikor többszöri beiratkozás esetében a forrásokból több származási helyre történik utalás. Ez általában arra vonatkozik, amikor a szülők időközben új helyiségbe költöztek és a hallgató ezt a forrásokban jelezte. Mint sorozatunk korábbi köteteiben többször jeleztük, 1789 után gyűjtésünket a Dráva – Duna vonalától északra fekvő területekre terjesztettük ki, tehát adatbázisunkban nem szerepelnek korszakunkban sem a Horvátországból és Szlavóniából Bécsben tanult hallgatók. Benne vannak viszont Erdély egész területéről és a Bácskából, illetve a Bánátból érkezettek, függetlenül attól, hogy a terület milyen közigazgatás alá tartozott az abszolutizmus korának egy-egy szakaszában.¹⁵

A származási helyek adatainak pontosabb feltárása érdekében a történeti Magyarország és Erdély területét 99 közigazgatási egységre felbontva vizsgáltuk. Ez a felosztás az 1848 előtti közigazgatási egységeket veszi alapul, amely korszakunkban annyi reform után 1860-tól újra helyreállt, s minden másnál jobban alkalmas bizonyos nemzetiségek egyetemjárási szokásainak vizsgálatára. A vármegyék, székek, kiváltságos kerületek mellett 19 város adatait külön tartottuk nyilván, hogy a fontosabb városok polgárainak peregrinálási szokásairól is képet alkothassunk.

A származási helyek vizsgálatánál Bécs esetében jogosan vetődik fel az a kérdés, hogy mivel a császárváros annyira közel esik a magyar határokhoz tulajdonképpen szűkebb vonzáskörzetébe magyar területek is tartoznak, így az onnan érkezők nem klasszikus értelemben peregrinusok, hanem egyszerűen Bécs volt számukra a legközelebbi felsőoktatási intézmény. A térképre pillantva el kell fogadnunk azt az álláspontot, hogy Pozsony, Moson, Sopron és Vas megyékből, valamint Sopron és Pozsony városából valóban Bécsbe lehetett legközelebb egyetemre menni. Azt azonban hozzá kell tennünk, hogy ez a megállapítás csak az

---

¹⁵ Ez azt jelenti, hogy az 1849 és 1860 között fennállott Szerb Vajdaság és Temesi Bánság elnevezésű önálló közigazgatási egység területén született hallgatók adatait is összegyűjtöttük, kivéve az ezen közigazgatási egységhez tartozó szerémségi részeket. Gyűjtésünk alapja végig földrajzi és nem közigazgatási, vagy nemzetiségi hovatarozás volt.

illető megyék és városok németajkú lakosságára igaz, más anyanyelvűek számára ugyanúgy külföldi egyetemjárást jelentett Bécsben beiratkozni, mintha az ország keleti végeiről érkeztek volna. Ennek alapján az említett közigazgatási egységekből csak mintegy 500 hallgatót tekinthetünk olyannak, aki németként a legközelebbi egyetemre ment tanulni. Ez maximum az adatbázisban szereplők 7–8 %-a.

Ha a közigazgatási egységek sorrendjét vizsgáljuk, ugyanúgy, mint 1848 előtt az első helyen Pest-Budát és az ide számított Óbudát találjuk, miőt a mai Budapest elődjét. Részesedése a peregrinációból 7,83 %, ami másfél százalékkal kevesebb, mint az 1848 előtti adat. Ez is azt támasztja alá, amit általános benyomásként elmondhatunk, nevezetesen, hogy a külföldi egyetemjárás gyakorlata már korszakunkban terjedőben van az ország olyan tájain is, ahonnan korábban sokkal kevesebben indultak külföldre tanulni. Az abszolutizmus korában ennek még csak kisebb jeleit tapasztaljuk, de már itt is jól felismerhető e tendencia megjéte.

8. táblázat

*A hallgatók származási helyek szerinti tagolódása
csökkenő sorrendben, a közigazgatási egységek szerint*

1.	Pest, Buda, Óbuda	505	22.	Alsó Fehér megye	78
2.	Nyitra megye	273	23.	Temes megye	77
3.	Pozsony város	244	24.	Zemplén megye	76
4.	Pozsony megye	210	25.	Beszterce vidéke	74
5.	Szepes megye	182	26.	Medgyes szék	72
6.	Vas megye	181	27.	Gömör megye	68
7.	Brassó város	180	28.	Krassó megye	67
8.	Bács megye	167	29.	Borsod megye	65
9.	Torontál megye	154	30.	Moson megye	64
10.	Pest megye	152	31.	Kolozsvár város	62
11.	Nagyszében város	147	32.	Somogy megye	61
12.	Trencsén megye	144	33.	Szatmár megye	61
13.	Sopron megye	128	34.	Nagyvárad város	60
14.	Veszprém megye	113	35.	Segesvár szék	59
15.	Tolna megye	96	36.	Liptó megye	58
16.	Temesvár város	95	37.	Fejér megye	58
17.	Sáros megye	93	38.	Bihar megye	57
18.	Zala megye	93	39.	Heves megye	57
19.	Komárom megye	90	40.	Arad város	57
20.	Sopron város	87	41.	Győr város	56
21.	Csongrád megye	85	42.	Nógrád megye	52

43.	Pécs város	48	72.	Máramaros megye	22
44.	Árva megye	47	73.	Eger város	21
45.	Kassa város	47	74.	Kóhalom szék	21
46.	Oláh-Ilir bánági ezred	46	75.	Csanád megye	21
47.	Torda megye	46	76.	Szabadka város	21
48.	Besztercebánya város	45	77.	Zólyom megye	20
49.	Bars megye	44	78.	Győr megye	19
50.	Abaúj megye	41	79.	Kolozs megye	18
51.	Ung megye	41	80.	Fogaras vidéke	18
52.	Jászkun kerület	41	81.	Szeben szék	18
53.	Maros szék	41	82.	Háromszék	17
54.	Lőcse város	35	83.	Doboka megye	14
55.	Esztergom megye	34	84.	Közép-Szolnok megye	14
56.	Békés megye	34	85.	Csík szék	13
57.	Küküllő megye	34	86.	Szászváros szék	13
58.	Szabolcs megye	34	87.	Sebes szék	13
59.	Német bánági ezred	32	88.	Udvarhely szék	11
60.	Baranya megye	32	89.	Hajdú kerület	9
61.	Újvidék város	32	90.	Szerdahely szék	9
62.	Hont megye	31	91.	Újgyház szék	7
63.	Arad megye	30	92.	Ugocsa megye	7
64.	Brassó vidéke	30	93.	Kraszna megye	5
65.	Túróc megye	29	94.	Felső-Fehér megye	3
66.	Bereg megye	27	95.	Aranyos szék	1
67.	Nagysink szék	27	96.	Csajkás kerület	1
68.	Belső-Szolnok megye	26	97.	Kővár vidéke	1
69.	Selmecebánya város	25	98.	Zaránd megye	1
70.	Hunyad megye	25	99.	Torna megye	0
71.	Szabolca város	22			

Ha az első 20 közigazgatási egység sorrendjét összehasonlítjuk 1848 előtt és után, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy a húszból 17 azonos. Pontosán meghatározhatók tehát azok a körzetek, ahonnan a bécsi egyetem magyar és magyarországi diákjai rekrutálódnak. E körzetek közé tartozik értelemszerűen az ország nyugati határszéle, mind a Felvidékről, mind a Dunántúlról. Az első 20 közigazgatási egységben ezért találjuk ott mindkét esetben Trencsén, Nyitra, Pozsony, Sopron, Vas és Zala megyéket, valamint Sopron és Pozsony városát. Tegyük hozzá 1848 előtt még Moson megyét is. E körzethez lazábban kapcsolódik

a Közép – Dunántúl, amelyet mindkét korszakban képvisel Komárom és Veszprém megye, 1848 előtt még Fejér megye is.

A második nagy körzetet Pest és Buda városa jelenti, amelynek erősödését mutatja, hogy korszakunkban már ehhez csatlakozik az első húszba bekerülő Pest megye is.

A harmadik körzet, amelyik tartós jelenléttel büszkélkedhet Béésben a cipszerek, illetve németek által is lakott Szepes és Sáros megyék, amelyek mindkét vizsgált korszakban bekerültek az első húsz közigazgatási egység közé.

Hasonlóan nagy tanulási és peregrinációs hagyománnyal rendelkezik a következő jól körvonalazható körzet Erdélyből. Nagyszebenből és Brassóból 1848 előtt és után is igen sokan érkeztek Bécsbe. Mindez nem érvényes az egész erdélyi szász területre, inkább csak a két nagy, iskoláiról is híres erdélyi városra és szűkebb környezetére.

Az utolsó, jól meghatározható körzet, ahonnan nagyobb számban érkeztek Bécsbe diákok a gyorsan fejlődő Délvidék, a Bácska és a Bánát körzete. Már 1848 előtt ott van az első 20 között Temesvár városa és Bács megye, vizsgált korszakunkban pedig ehhez csatlakozik Torontál és Csongrád megye, de ide kapcsolnám a dél-dunántúli Tolna megye húsz közötti megjelenését is.

A közigazgatási egységek sorrendjénél talán többet mond, ha a megyéket és a hozzájuk tartozó városokat, tehát az egyes földrajzi egységeket együtt vizsgáljuk. A 9. táblázatban ezeket az adatokat foglaltuk össze az 50 főnél több hallgatót küldő körzetek esetében.

9. táblázat

A hallgatók származási helyek szerinti tagolódása az 50 főnél több hallgatót küldő körzetek esetében

1.	Pest, Buda, Óbuda	505	7,83
2.	Pozsony város és megye	454	7,04
3.	Szokolca és Nyitra megye	295	4,57
4.	Bács megye és városai	220	3,41
5.	Lócse és Szepes megye	217	3,36
6.	Sopron város és megye	215	3,33
7.	Brassó és vidéke	211	3,27
8.	Vas megye	181	2,80
9.	Temesvár és Temes megye	172	2,67
10.	Nagyszeben és Szeben szék	164	2,54
11.	Torontál megye	154	2,39
12.	Pest megye	152	2,36
13.	Trencsén megye	144	2,23

14.	Nagyvárad és Bihar megye	117	1,81
15.	Veszprém megye	113	1,75
16.	Tolna megye	96	1,49
17.	Sáros megye	93	1,44
18.	Zala megye	93	1,44
19.	Komárom megye	90	1,39
20.	Kassa és Abaúj megye	88	1,36
21.	Arad város és megye	87	1,35
22.	Csongrád megye	85	1,32
23.	Kolozsvár és Kolozs megye	80	1,24
24.	Pécs és Baranya megye	80	1,24
25.	Eger és Heves megye	78	1,21
26.	Alsó-Fehér megye	78	1,21
27.	Zemplén megye	76	1,18
28.	Győr város és megye	75	1,16
29.	Beszterce vidéke	74	1,15
30.	Medgyes szék	72	1,12
31.	Gömör megye	68	1,05
32.	Krassó megye	67	1,04
33.	Borsod megye	65	1,01
34.	Besztercebánya és Zólyom megye	65	1,01
35.	Moson megye	64	0,99
36.	Somogy megye	61	0,95
37.	Szatmár megye	61	0,95
38.	Segesvár szék	59	0,91
39.	Liptó megye	58	0,90
40.	Fejér megye	58	0,90
41.	Nógrád megye	52	0,81

A táblázat elemzésével az előbbieknél pontosabb kép rajzolódik ki előttünk. A már említett fontos körzetek mellett tisztán látható, hogy néhány nagy hagyományú iskolaváros környékéről mind 1848 előtt, mind pedig után jelentős az érdeklődés a külföldi egyetemi tanulmányok iránt és ez előkelő helyet biztosít számukra a peregrinációban. Ugyanekkor e városok a meginduló vasútépítések, iparfejlesztések révén regionális gazdasági központokká is kezdtek válni, s mint ilyenek szintén igényelték a jól képzett műszaki, vagy éppen gazdasági szakembereket. 1848 előtt ilyen körzet volt Selmecebánya és környéke, vagy éppen Besztercebánya és környéke, amelyek láthatóan visszafejlődnek az ottani bányászat elsorvadása miatt és korszakunkban jóval hátrébb kerülnek a régiók rangsorában. A

Délvidék intenzív fejlődését mutatja Bács megye negyedik helye, benne Szabadka és Újvidék adataival, valamint Temes megye és Temesvár kilencedik helye. Mindketten előbbre léptek 1848 előtti helyükhöz képest. Rajtuk kívül nyolc helyet lépett előre Bihar megye elsősorban Nagyvárad jó szereplésével, és javított helyezésén Abaúj megye Kassa városával, valamint Arad megye. Kolozsvár és környéke kissé hátrább van korszakunkban, mint 1848 előtt, de ekkor még nem alakult meg a város egyeteme.

A hallgatók területi tagolódása szempontjából lényeges kérdés, hogy az egyes országrészek, vagy nagyrégiók milyen arányban részesednek a peregrinációból. Ezeket az adatokat a 10. táblázatban foglaltuk össze. A táblázatban a Felvidék alatt a Duna vonalától északra eső megyéket értjük, nem ideszámítva Komárom és Esztergom áthúzódó területeit, valamint az ország északkeleti részén található megyéket, beleértve Nógrád és Zemplén megye egészét, viszont nem ideértve Borsod megyét. Kárpátalja négy megyéjét is ide számítjuk. Külön egység Erdély és a 19. századi Partium területe. Az erdélyi hallgatókhoz azokat is hozzászámoltuk, akiknek születési helye közelebről nincs megjelölve, csupán annyi, hogy Erdélyből származnak. Az Alföldet a Duna vonalától és a Felvidéktől Erdély határáig számoljuk, beleértve a Bácskát és a Bánátot is. Önálló régió a Dunántúl, Komárom és Esztergom megyék egész területével, de Pest megye dunántúli részei nélkül. A későbbi fővárost, Pest, Buda és Óbuda területével egy régiónak tekintettük.

10. táblázat

*A Bécsben tanuló magyarországi és erdélyi diákok
nagyrégiók szerinti tagolódása*

1.	Felvidék és Kárpátalja	1883 beiratkozás	29,18 %
2.	Alföld és Bácska - Bánát	1477 beiratkozás	22,88 %
3.	Dunántúl	1160 beiratkozás	17,97 %
4.	Erdély és Partium	1100 beiratkozás	17,04 %
5.	Pest, Buda, Óbuda	505 beiratkozás	7,82 %
6.	Nem meghatározható	328 beiratkozás	5,08 %
	Összesen	6453 beiratkozás	100 %

A nagyrégiók közül az első helyen most is, mint 1848 előtt a Felvidék és Kárpátalja áll, bár részesedése az egyetemjárásból négy százalékkal csökkent, ez is a peregrináció országos terjedésének egyik jele. Kárpátalja ezen belül nagyon jelentéktelen, részesedése alig haladja meg az egy százalékot. A második helyen az alföldi nagyrégiót találjuk, amely 1848 előtt még harmadik volt. A fejlődés jelei talán itt mutatkoznak meg leginkább a már említett körzetekben. Az országrészen belül kiemelt jelentősége van a Bácskának és a Bánátnak, mert a nagyrégió hallgatóinak majdnem fele onnan származik. A harmadik helyen található Dunántúl

részesedése a peregrinációból csaknem hat százalékkal csökkent az 1848 előtti korszakhoz képest, de itt nem a dunántúliak tanulási kedve lett kisebb, hanem más országrészekben nagyobb mértékben erősödött. Erdély a korábbi korszakhoz hasonlóan negyedik az országrészek között, de részesedését csaknem öt százalékkal növelte, jelezve, hogy a korábinál nagyobb részt követel magának a monarchián belüli egyetemjárásban. Erdély egyébként a korabeli németországi peregrinációban első helyen állt a szász teológusok magas száma következtében. Végezetül a későbbi főváros csak ötödik a nagyrégiók között, ami megfelel korábbi helyezésének, de érdekes, hogy korszakunkban közel két százalékot veszített 1848 előtti részesedéséből. Látható, hogy Pest- Buda fejlődése az abszolutizmus korában egy kissé veszít reformkori lendületéből és az igazi áttörés a következő korszakra marad.

A városok részesedése a peregrinációban

A származási helyek szerinti sorrendet a 11. táblázaton mutatjuk be. A külföldi egyetemjárás iránt kezdettől fogva a városi lakosság mutatott különös érdeklődést. A nagyobb városok jobb iskolái, az évszázados kulturális és művelődési hagyományok és a városokban élő egykori honoratior réteg mind, mind ezt a tendenciát erősítette. Már 1848 előtt az első 20 településről érkezett a Habsburg birodalom egyetemeire a diákok 38 %-a, az első 50 településről pedig 52 %-a, azaz több, mint fele. Vizsgált korszakunkban ezek az adatok nagymértékben változtak, részben a peregrináció kiszélesedése miatt, részben a városok közötti belső átrendeződés következtében. 1849 és 1867 között az első 20 városból a hallgatók 31 %-a érkezett, vagyis a kiemelt városok túlsúlya csökkenni kezdett. Ezt erősíti meg az is, hogy az első 50 településről már csak a diákok 45 %-a származott, tehát itt a csökkenés még feltűnőbb.

A külföldi egyetemekre diákokat küldő városok listája korszakunkban is hasonló ahhoz, ami a 19. század első felében tapasztalható volt. Az első ötven település névsora nagyon hasonlít egymásra 1848 előtt és után. Mindössze 9 új város nevét találjuk az abszolutizmus kori listán. E városok a következők a hallgatói létszámok csökkenő sorrendjében: Nagybecskerek, Baja, Marosvásárhely, Versec, Kecskemét, Ungvár, Zombor, Trencsén, Liptószentmiklós. Ezzel egy időben azonban a városok sorrendje nagymértékben átalakult és ez jól mutatja a korszakunkban bekövetkező változásokat. Az 1848 előtti első ötven város sorából most kimaradt: Holics, Szakolca, Bazin, Tata, Nagymarton, Körmöcbánya, Magyaróvár, Szenice, Nagybánya.

Ha a városok listáját vizsgáljuk, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy a névsor nagyjából a már említett országrészek sorrendjéhez hasonlít. A Felvidékről 16, az Alföldről (Bácska – Bánáttal együtt) 13, a Dunántúlról 12 és Erdélyből 8 város található az első ötven település között. A változások igazán akkor látszanak, ha a helyezéseket is megvizsgáljuk. Egyértelmű tendenciaként látszik, hogy folytatódik az a fordulat, amely az 1840-es évek elején következett be Bécsben. Egyre nagyobb

jelentősége lett a gyakorlatban hasznosítható, pl. mémöki és orvosi tudományoknak, így ezeken a szakokon hatalmas mértékben megnőtt az ország legkülönbözőbb részeiből érkező magyarországi diákok száma. Ezzel egy időben csökkenni kezdett egykor fontos városok, kulturális központok jelentősége, főleg olyanoké, amelyek kimaradtak a meginduló gazdasági, ipari és infrastrukturális fejlődésből.

Az elmaradásra számos példa adódik. Nagyszombat korábbi nyolcadik helyéről a huszonharmadikra, Kismarton a hetedikről a huszonnegyedikre, Veszprém a huszonkettedikről a negyvenharmadikra esett vissza. Ugyanígy jóval hátrább került Lőcse, Kőszeg és Nagykanizsa is. Tendenciájában azt mondhatjuk, hogy a nyugati határszél és a Felvidék számos kisebb és közepes városa visszaesést mutat, miközben az Alföld és különösen a Bácska és a Bánát fontos települési előretörtek a külföldi egyetemjárásban. Az egyik legfeltűnőbb változás például, hogy Szeged korábbi harmincegyedik helyéről korszakunkban már hetedik, Nagyvárad pedig a huszonötödik helyről a kilencedikre ugrott előre. Jelentős fejlődést mutat Miskolc és Pécs is. A kicsiny Vágújhely is nagyot lépett előre, aminek oka a település nagyszámú zsidó közösségének aktivitása a peregrinációban. A listára felkerült új települések legtöbbször az Alföldről, vagy a Délvidékről került ki. Nagybecskerek például mindjárt a 15. helyre került, de ott van a listán újként Kecskemét, Baja, Versec és Zombor is. Az Alföldnek tehát inkább déli részei mutatnak fejlődést a 13 városból 10 ehhez a régióhoz köthető. Erdélyből Brassó, Nagyszében és Kolozsvár, mint korábban is, az első 10 város között található, ami jelentőségüknek és kulturális hagyományaiknak megfelelő. Hozzájuk zárkózott fel, korábbi helyezésükön javítva három száz város Segesvár, Medgyes és Beszterce, valamint Marosvásárhely és Gyulafehérvár.

A Bécsben tanuló diákok fele azonban nem a nagy, vagy közepes városokból, hanem kis településekről, esetenként eldugott falvakból származott, természetesen középiskolai tanulmányait már valamilyen közeli városban végezve. Ha a fontosabb városokat nem számítjuk, akkor látszik, hogy melyek azok a megyék, ahonnan a kicsiny településekről is sokan érkeztek Bécsbe. A nyugati határszélen túl ezek közé tartozik Bács, Pest, Trencsén, és Torontál megye ahonnan számos faluból is több hallgató indult el külföldi tanulmányokat folytatni. Természetesen az ország minden részéből találhatunk példákat és adataink remélhetőleg jól hasznosíthatók a helytörténeti kutatásokban is.

11. táblázat

*Származási helyek gyakorisága csökkenő sorrendben
a hatnál több hallgatót küldő helységekből*

1.	Pest, Buda, Óbuda	505
2.	Pozsony	244
3.	Brassó	180
4.	Nagyszeben	147
5.	Temesvár	95
6.	Sopron	87
7.	Szeged	68
8.	Kolozsvár	62
9.	Nagyvárad	60
10.	Arad	57
11.	Győr	56
12.	Pápa	55
13.	Segesvár	52
14.	Miskolc	49
15.	Nagybecskerek	49
16.	Pécs	48
17.	Kassa	47
18.	Nagyszombat	46
19.	Besztercebánya	45
20.	Vágújhely	44
21.	Medgyes	44
22.	Komárom	43
23.	Eperjes	39
24.	Kismarton	37
25.	Igló	35
26.	Beszterce	35
27.	Lócse	35
28.	Modor	33
29.	Baja	32
30.	Újvidék	32
31.	Marosvásárhely	32
32.	Versec	31
33.	Kecskemét	30

34.	Ungvár	30
35.	Nyitra	29
36.	Zombor	28
37.	Kőszeg	27
38.	Késmárk	26
39.	Gyulafehérvár	26
40.	Nagykanizsa	26
41.	Esztergom	25
42.	Trencsén	25
43.	Pancsova	25
44.	Liptószentmiklós	25
45.	Selmecbánya	25
46.	Székesfehérvár	25
47.	Rozsnyó	24
48.	Veszprém	24
49.	Szombathely	23
50.	Debrecen	23
51.	Lugos	22
52.	Holics	22
53.	Szokolca	22
54.	Eger	21
55.	Szászrégen	21
56.	Szabadka	21
57.	Bazin	21
58.	Tata	20
59.	Kóhalom	19
60.	Nagykörös	18
61.	Szatmárnémeti	18
62.	Galgóc	17
63.	Nagysink	17
64.	Gyöngyös	16
65.	Paks	16
66.	Nagyenyed	15

67.	Ószombat	15
68.	Sasvár	15
69.	Fehértemplom	15
70.	Szántó?	15
71.	Bonyhád	14
72.	Nagymarton	14
73.	Körmöcbánya	14
74.	Munkács	14
75.	Erzsébetváros	13
76.	Lippa	13
77.	Magyaróvár	13
78.	Szenice	13
79.	Oravicabánya	13
80.	Szászváros	13
81.	Vác	13
82.	Berethalom	13
83.	Kiskunhalas	13
84.	Máramarossziget	13
85.	Németlipcse	12
86.	Rohonc	12
87.	Fogarás	12
88.	Torda	12
89.	Keszthely	12
90.	Makó	12
91.	Szentgyörgy?	12
92.	Stomfa	12
93.	Szászsebes	12
94.	Alsókubin	11
95.	Szentmiklós?	11
96.	Nagybánya	11
97.	Nagykikinda	11
98.	Verbó	11
99.	Bán	10
100.	Gyula	10
101.	Bártfa	10
102.	Höltövény	9
103.	Köpcseny	9
104.	Szentes	9
105.	Zalaegerszeg	9

106.	Balassagyarmat	9
107.	Nagykálló	9
108.	Óbecse	9
109.	Vinga	9
110.	Losonc	9
111.	Sátoraljaújhely	9
112.	Szamosújvár	9
113.	Nagykároly	9
114.	Kalocsa	8
115.	Karánsebes	8
116.	Kis/Nagybicse	8
117.	Zsolna	8
118.	Gölnicbánya	8
119.	Sárvár	8
120.	Szomolnok	8
121.	Zsámbék	8
122.	Nádas?	8
123.	Csáktornya	8
124.	Nezsider	8
125.	Tolna	8
126.	Békéscsaba	7
127.	Bezdan	7
128.	Felka	7
129.	Hajdúböszörmény	7
130.	Mateóc	7
131.	Mokrin	7
132.	Pinkafő	7
133.	Rajec	7
134.	Szarvas	7
135.	Tiszaföldvár	7
136.	Verbóc	7
137.	Szekszárd	7
138.	Szentjános?	7
139.	Galánta	7
140.	Kölesd	7
141.	Léva	7
142.	Malacka	7
143.	Nagyszentmiklós	7
144.	Námesztó	7

145.	Várpalota	7
146.	Albertirsa	6
147.	Boldogasszony	6
148.	Érsekújvár	6
149.	Heves	6
150.	Hódmezővásárhely	6
151.	Hunfalva	6
152.	Nagylévárd	6
153.	Naszód	6
154.	Poprád	6
155.	Puhó	6
156.	Rajka	6
157.	Székelyudvarhely	6
158.	Szenc	6
159.	Abrudbánya	6
160.	Körmend	6
161.	Dés	6
162.	Homonna	6
163.	Kaposvár	6
164.	Kisvárd	6
165.	Kisszeben	6
166.	Lakompak	6
167.	Németújvár	6
168.	Ürmény	6
169.	Városszalónak	6
170.	Zenta	6
171.	Szivác	6

A magyarországi és erdélyi diákok többsége valamilyen hazai gimnázium, később már esetleg reáliskola elvégzése után iratkozott be Bécsben. Talán kétszáz diák az adatok szerint nem Magyarországon végezte középiskolai tanulmányait, hanem Bécsben, Prágában, Brünben, vagy akár Teschenben volt gimnazista. Ezek azok a hallgatók, akik nyilván Magyarországon születtek, legtöbbször nem magyar nemzetiségű családban és már gyermekkorukban átköltöztek a birodalom egy másik tartományába. A döntő többség azonban valóban hazai középiskolákban tanult, de tanulmányaikról nem rendelkezünk pontos adatokkal. Felhasznált forrásainkban csak esetlegesen fordultak elő a középiskolai tanulmányokra vonatkozó adatok és azok is fakultásonként igen változó részletességgel. A protestáns teológusokról szinte minden esetben tudjuk hol tanultak, és sok adatunk van az orvostanhallgatókról és a mérnökökről is. Bizonyos szakok esetében egyáltalán nincs információnk a középiskolai előtanulmányokról.

A középiskolai tanulmányokról 1282 esetben van adatunk, de azok sem mindig konkrétak, sokszor csak a végzett iskolatípusra utalnak. Ez a 20 %-nyi adat nem elegendő ahhoz, hogy részletes elemzést készíthessünk. Aligha tévedünk azonban nagyot, ha azt állítjuk, hogy az egyes iskolai központokból nagyjából olyan arányban érkeztek hallgatók Bécsbe, amilyen arányban az adott régió képviselve volt a hallgatók között. Pest és Buda együttesen ezen a listán is az első, Pozsony a második és Sopron a harmadik. Előkelő helyen vannak még Nagyszeben, Kassa, Brassó, Debrecen és Beszterce iskolái, de ezt a sorrendet nem tekinthetjük hitelesnek, mert elsősorban a protestáns teológusok adataira támaszkodik. Lényegében Magyarország és Erdély valamennyi nevezetes iskolavárosából érkeztek diákok Bécsbe.

A hallgatók nem kis része teljes képzésre érkezett Bécsbe, így számukra ez volt az első felsőfokú tanintézet. Sajnos ezek arányát megbecsülni sem tudjuk, de bizonyos, hogy legtöbben az orvosi karon tanultak közülük és a katolikus teológusok is több évet töltöttek Bécsben. A hallgatók többsége azonban bizonyosan részképzésre érkezett Bécsbe és előtte már itthon, vagy külföldön más egyetem hallgatója volt. Sok ilyen hallgató volt a bécsi műegyetem technikai tagozatán és az egyetem orvosi és jogi karán, valamint a protestáns teológiai intézetben.

Az egyetemi és főiskolai előtanulmányokról a középiskolainál is kevesebb adattal rendelkezünk. Mindössze 426 hallgatónál volt feljegyezve, hogy korábban milyen egyetemeket látogatott már meg. A kevesebb, mint 7 %-nyi adat komoly következtetések levonására nem alkalmas. Néhány tendencia azonban ebből is látszik, hiszen az intézmények között 55 %-ban a pesti egyetem van megnevezve. Nem állítjuk, hogy a hallgatók fele pesti tanulmányok után iratkozott be Bécsben, de az már elképzelhető, hogy az egyetemen és a műegyetemen a nem teljes képzésre érkező hallgatók többségének első egyeteme valóban Pest, illetve a mérnököknek a már Budára helyezett magyar politechnikum volt. Nagyon sok jogász és orvostanhallgató érkezett Pestről, még hozzá nemzetiségi hovatartozástól

teljesen függetlenül. Pesten kívül Prágából és Grácból is érkeztek magyarországi diákok kis számban Bécsbe, Prágából inkább orvosok, Grácból jogászok. A protestáns teológusok között több olyanval lehet találkozni, aki bécsi tanulmányai előtt már egy, vagy két németországi egyetemen végzett teológiai tanulmányokat.

A hallgatóság nemzetiségi összetétele

A külföldi egyetemjárás vizsgálatának egyik legnehezebb és legvitathatóbb kérdése térségünkben a peregrinusok nemzetiségi összetételének meghatározása. Közép-, és Kelet-Európa számos országában folynak egyetemjárás kutatások és sokan etnikai alapon próbálják a peregrinusokat meghatározni és így az adott népcsoport értelmiségének kialakulás-történetéhez adatokat találni. A források az etnikai hovatartozásról egészen korszakunkig igen keveset mondanak, vagyis minden nemzetiségi csoportosítás csupán valószínűsíthető feltételezés, de nem tényeken alapuló meghatározás. A bécsi egyetemen csak korszakunk legvégén, 1866-tól kezdve találunk olyan forrásokat, amely az anyanyelv rovatát is tartalmazzák, de ez a rovat sincs mindig kitöltve. Ezen kívül a vizsgált időszakban számos esetben van utalás a nemzetiségre, de hangsúlyoznunk kell a most következő elemzés nem csupán ezen kis százalékban meglévő, eredeti adatokra épül.

Jelen tanulmányunkban sem kívántuk megkerülni e fontos kérdésre adandó választ, ezért megkíséreltük másodlagos adatok alapján meghatározni utólagosan a beiratkozó hallgatók nemzetiségi összetételét. Ezt bizonyos etnikai csoportok esetében meglehetősen nagy pontossággal lehet megtenni. A származási hely és az iskolázás, valamint a vallási adatok alapján jól elkülöníthetőek az erdélyi szászok, az erdélyi és bánáti románok és a délvidéki szerbek is. A bácskai, bánáti, valamint a Tolna és Baranya megyei németeket az egyszerűség kedvéért sváb elnevezéssel soroltuk egy csoportba. Ugyancsak földrajzi alapon a Szepes és Sáros megyei németeket összevontan, nem pontos elnevezéssel cipszereknek neveztük. A legnehezebb helyzetben éppen a magyarok, az ország többi részében élő németiség és a szlovákok esetében voltunk. E három nemzetiség jelentős része a földrajzi és vallási adatok alapján jól meghatározható, azonban a hallgatók közel egyharmadánál szinte lehetetlen a nemzetiségi hovatartozást meghatározni. Ebbe a csoportba tartozik a gyors asszimiláció felé haladó hazai zsidóság, a régióként eltérő mértékben asszimilálódó németek, akik nemzetiségüket maguk is változtatva határozzák meg. A felvidéki területek esetében például nem ritka, hogy az onnan Bécsbe került zsidó hallgatók egy része magát magyarként, más része németként határozza meg, de többen szlávoknak is nevezik magukat, sőt szemeszterenként másként adják meg hovatartozásukat. A fentiek alapján még egyszer hangsúlyozzuk, hogy a most következő számok és táblázatok becslések, amelyek a források elemzésével készültek, de nem tekintendőek véglegesnek és az egyes életutak elemzésével nyilván változhatnak. Több mint hatezer beiratkozó estében ilyen elemzések végzését nem is tekinthettük feladatunknak.

A nemzetiségi összetételt vizsgálva szembeűnő, hogy 26 % estében nem

voltunk képesek valószínűsíteni az etnikai hovatartozást. Ez viszonylag magas szám, mivel 1848 előtt a Habsburg birodalom egyetemei esetében ez a csoport csak 21 %-ot tett ki, a 19. századi német egyetemjárásban, pedig csupán 15 %-ot. A nagy számarány részben annak tudható be, hogy számításainkban igyekeztünk nagyon óvatosak lenni, részben viszont a zsidó hallgatóság magas számából is következik, hiszen a nemzetiségi hovatartozást éppen az ő esetükben a legnehezebb meghatározni. Ez a 26 %-nyi hallgató bizonyosan a magyar, a német és a szlovák nemzetiség között oszlik meg, de a belső arányokat gyakorlatilag lehetetlen megmondani. Korszakunkban valószínűleg többségük német, de sok lehet köztük a magyar hallgató is és kevesebb a szlovák.

A nagy valószínűséggel magyar hallgatók a bécsi peregrinusok 28,2 %-át teszik ki. Ez hat százalékkal több, mint amit 1848 előtt feltételeztünk, tehát növekedett a magyarság aránya Bécsben. Németországban a magyarok aránya ennél jóval magasabb és az abszolutizmus korában ott is enyhe növekedés tapasztalható, tehát általános tendenciáról van szó. Ennek okát a hazai felsőoktatás stagnálásával, az ötvenes években a német tannyelv bevezetésével magyarázhatjuk, hiszen ha már németül kellett a felsőfokú tanulmányokat folytatni, akkor célszerűnek látszott azt a birodalom legjobb egyetemein végezni. A magyar hallgatók szinte egyenlő arányban orvosi, mémöki és jogi tanulmányokat folytattak Bécsben (370), és ezt közelítette a katolikus és protestáns magyar teológusok együttes száma is (280).

12. táblázat

*A magyarországi és erdélyi hallgatók
valószínűsíthető nemzetiség szerinti tagolódása*

1.	magyar	1820	28,2 %
2.	nem meghatározható	1679	26,0 %
3.	magyarországi német	1151	17,8 %
4.	erdélyi szász	595	9,2 %
5.	szlovák	337	5,2 %
6.	magyarországi sváb	287	4,5 %
7.	román	205	3,2 %
8.	szerb	185	2,8 %
9.	cipszer	145	2,2 %
10.	ruszin	20	0,3 %
11.	horvát	11	0,2 %
12.	cseh	4	0,06 %
13.	olasz	4	0,06 %
14.	örmény	4	0,06 %
15.	bolgár	3	0,04 %
16.	görög	1	0,01 %
17.	szlovén	1	0,01 %
18.	lengyel	1	0,01 %
	Összesen	6453	100 %

A szűkebben vett magyarországi németek, akikhez a nyugati határszélén, Pest és Buda környékén, a Felvidék középső és nyugati területein élő németiség tartozott elsősorban a diákok 17,8 %-át alkották. Az ő arányuk folyamatosan csökkent a 19. századi birodalmon belüli peregrinációban, de talán helyesebb az a meghatározás, hogy abszolút számuk nem csökkent ugyan, de más nemzetiségek növelték részvételüket a peregrinációban. E németek is jelen voltak valamennyi szakon, de többségüket az orvosok, gyógyszerészek (250) és mérnökök (230) között találjuk, harmadik helyen a jogászok állnak (178).

Az erdélyi szászok jelenléte Bécsben viszonylag alacsony, 9,2 %. Képviseljük viszonylag stabilnak mondható, korábban arányaiban kevesebb diákot küldtek a császárvárosba. A szászok természetes peregrinációs iránya Németország volt, ahol képviseljük az itteninek csaknem háromszorosa. A szászok közül Bécsben legtöbben gyógyszerészek (116), protestáns teológusok (114), a többi nagyobb szakon mindössze 40-70 hallgatójuk tanult.

A szlovákok képviselők korszakunkban 5,2 %. A korábban már említettek szerint ez a szám növekedhet még, de úgy látszik, hogy a szlovák jelenlét csökkent Bécsben 1848 előtthöz képest. Hasonló tendencia egyébként a németországi peregrinációban is megfigyelhető volt, magyarázatára az 1918-ig terjedő teljes adattár elkészítése után lehet visszatérni. A szlovák hallgatók legnagyobb csoportja katolikus, vagy protestáns teológus volt (140). Rajtuk kívül 24-40 között mozgott az orvos, mérnök, jogász és bölcsész-hallgatók száma.

A délvidéki és baranyai, valamint tolnai svábok 4,5 %-át tették ki a bécsi peregrinusoknak. Ez nagyjából megfelel 1848 előtti arányuknak, sőt némi növekedés tapasztalható. A svábok is nagyjából arányosan elosztva jelen voltak valamennyi fakultáson és szakon 20 és 50 fő közötti létszámmal, a legtöbben közülük mérnöki pályára készültek (57).

Figyelemre méltó változás a románság részarányának növekedése a bécsi peregrinációban. Míg 1848 előtt egy százalékot tesznek ki a Habsburg birodalom egyetemére járó hazai hallgatók körében, korszakunkban részvételük már 3,2 %. Pontosításokkal kis mértékben még ez a szám is növekedhetne, de megállapítható, hogy az erdélyi és bánáti románság jól használta ki a magyar szabadságharc leverése után megnyíló lehetőségeit és megkezdte felzárkózását a felsőfokú iskolázásban. A román hallgatók közül legtöbben jogászok (66), sokan görög-katolikus teológusok (53), más szakokon jelenlétük alacsonyabb.

A szerb hallgatók esetében is elmondható, hogy növelték részvételüket a bécsi peregrinációban. 1848 előtti egy, másfél százalékos jelenlétük 2,8 %-ra emelkedett. Ebben nem is annyira a 10 évig fennálló önálló szerb birodalmi tartomány léte játszhatott nagy szerepet, hanem a szerb nemzetiség modern értelmiségének gyors megerősödése. A szerb diákok között is legtöbben jogászok (63), negyven felett van az orvosok száma és 25 szerb mérnök-hallgató is tanult a bécsi politechnikumban.

A felvidéki cipszerek jelenléte 1848 előtthöz képest kicsit csökkent, de lényegében nem változott, képviseljük valamivel több, mint 2 %. E nagy iskolázási

hagyománnyal rendelkező népcsoport fiait részben Németországba, részben Bécsbe küldte, gyakran több egyetemen is megfordultak. A cipszerek esetében Bécsben egyik szak írást sem mutatkozik kiemelt érdeklődés.

Megemlíthető, hogy a húsz ruszin (kárpátukrán) hallgató többsége (17) görög-katolikus teológus. Rajtuk kívül még nyolc nemzetiség néhány magyarországi képviselőjével találkozhatunk a peregrinusok között.

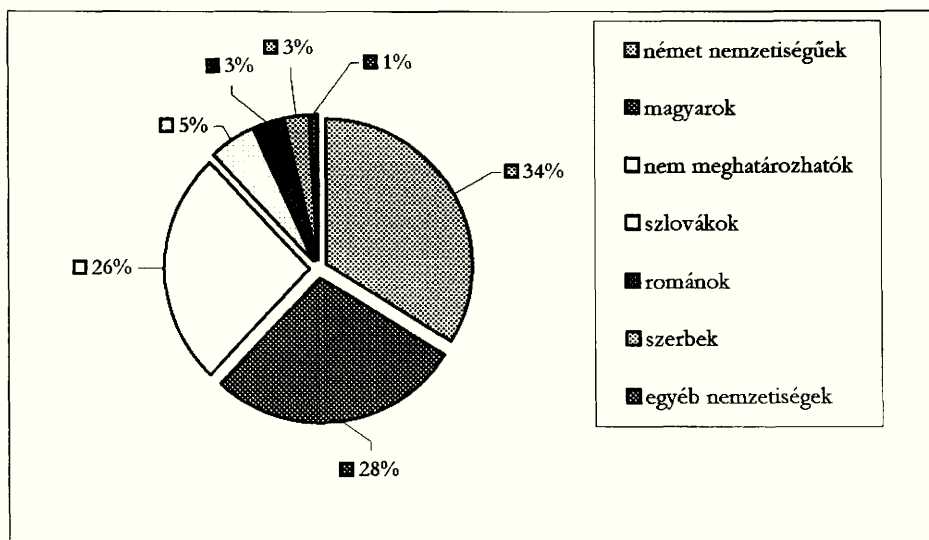
13. táblázat

Valószínűsíthető összesített nemzetiségi arányok

1.	német nemzetiségűek	2179	33,7 %
2.	magyarok	1820	28,2 %
3.	nem meghatározhatók	1679	26,0 %
4.	szlovákok	337	5,2 %
5.	románok	204	3,2 %
6.	szerbek	185	2,8 %
7.	egyéb nemzetiségek	49	0,75 %
	Összesen	6453	100 %

13/a. grafikon

Valószínűsíthető összesített nemzetiségi arányok

Az összesített arányok vizsgálatánál megállapíthatjuk, hogy német etnikumhoz tartozók (németek, szászok, svábok, cipszerek) együttesen a legnagyobb nemzetiséget alkották a korszak bécsi egyetemjárásában. Ők alkotják a hallgatóság közel 34 %-át, de részarányuk erősen csökkent az 1848 előtti időszakhoz képest, amikor meghaladta a 43 %-ot. Az újkori magyarországi egyetemjárásban korszakunk adata az inkább jellemző, mivel a teljes 19. századi németországi peregrinációban a németek részvétele 33 %-os. A bécsi egyetemjárásban a második legnagyobb nemzetiség a magyar, korszakunkban öt százalékkal elmaradva a némettől. A szlovákok stabilizálták, a románok és szerbek pedig növelték a vizsgált korszakban részvételüket a külföldi egyetemjárásban.

Resumee

Ungarländische Studenten an den Universitäten und Hochschulen in Wien (1849 – 1867)

Wien spielt seit dem 14. Jh. immer eine bedeutende Rolle nicht nur dank der ehrwürdigen Wiener Universität sondern auch wegen der reichen Anzahl anderer Bildungsinstitutionen, die der Stadt beherbergte. Wie gesagt, zeigt sich die bestimmende Bedeutung Wiens in allen historischen Epochen, aber in dieser Chronologie ragt das 19. Jahrhundert - genauer gesagt die erste Hälfte des 19. Jh.-s besonders hervor. Konkrete und zuverlässige Angaben zeigen, dass sich in den Ländern, wie dem Deutschen Reich, der Schweiz, den Niederlanden und im Habsburgischen Reich zwischen 1789 und 1848 insgesamt 11 782 Studenten immatrikuliert haben, von denen in 7931 Fällen eindeutig Wiener Institutionen, als Ziel der Peregrination dienten, d.h. circa zweidrittel (67,3%) der aus Ungarn stammenden Studenten haben kürzer oder länger in Wien studiert.

In den 18 Jahren des als Neoabsolutismus bezeichneten Zeitraums wurde die Anziehungskraft Wiens auch nicht bedeutend kleiner. Die mit dem Namen des Unterrichtsministers, Graf Leo Thun bezeichnete Hochschulreform modernisierte das österreichische Hochschulwesen, hatte ausserordentlich positive Auswirkungen auf das Hochschulwesen anderer Länder und führte auch an der Pester Universität zu einer positiven Umwandlung. Die Germanisierungstendenz, deren Beweggründe als Gesamtinteresse des Reichs galten, war in der multinationalen Monarchie in der zweiten Hälfte des 19. Jh.-s ab ovo zum Scheitern verurteilt. Dazu trug noch bei, dass die langsamere Entwicklung des ungarischen und siebenbürgischen Institutionsnetzes sozusagen die Studierenden dazu zwang, ihr Studium anderswo, in diesem Falle, in Wien fortzusetzen.

In diesem Band findet der Leser Angaben von Studenten, die an acht verschiedenen Bildungsstätten der Kaiserstadt immatrikuliert waren. Getrennt behandeln wir die Wiener protestantische Theologische Lehranstalt, obwohl sie zu der Universität gehörte. Im Archiv der Universität und der TU haben wir mühsam nach Angaben geforscht, nicht selten haben wir von Fall zu Fall das ganze Quellenmaterial durchgestöbern müssen. Im Falle der vier kleineren Institutionen haben wir früherer Publikationen bedient. Insgesamt liegt die Zahl der ungarländischen Studenten bei 6453, davon erfolgten 4208 Immatrikulationen an der Universität, 1227 im Polytechnikum, während 325 Studenten sich an der Theologischen Lehranstalt sich entragen liessen. Erneut möchten wir darauf aufmerksam machen, dass unsere Datei keinerlei Angaben zum Studium kroatischer oder slawonischer Studenten enthält, unserem Redigierungskonzept entsprechend.

Wir haben zwischen Studentennunt unterschiedlicher Nationalitätsangehörigkeit und mit „ungarischem „Geburtsort/Herkunftsort keinerlei Unterschiede gemacht. Nur kurz darauf hinweisend paar interessantere Angaben: ein Viertel der Studenten (26 %) studierte Medizin in Wien. Es zeigte sich ein enorm grosses Interesse dafür, sowohl bei den immatrikulierten Studenten als bei Gaststudenten. 21 % hat Ingenieur-Studien bzw Architekt – Studien gemacht. Über 1000 lag (17.7%) die Zahl der Juristen, während Theologie, (katholisch und protestantisch) 13, 5 % gewählt haben . Für andere Fachrichtungen war das Interesse kleiner.

Auffallend gross ist dieses Interesse für die Berufswege der Intelligenz bei Angehörigen aufkommender Gesellschaftschichten . Mehr als 18% der Studenten stammte aus Kaufmann-Familien, typisch war die Orientierung der Kinder jüdischer Herkunft für medizinische Berufe. Relativ hoch war die Zahl (10 %) bei den Kindern von staalichen Beamten. Ein neues Phänomen war, dass die Kinder aus Handwerker-Familien genauso stark vertreten waren. Aus Kreisen der Aristokratie kamen 8 % und mit 13 % waren die Kinder der zweiten Generation der Intelligenz.

Aus religiösem Aspekt ist die erhöhte Präsenz der ungarischen Juden in der Peregrination typisch.. Von denen , die auch Religion angegeben haben, sind sie mit 30% vertreten, während die r. Katholiken 35 % ausmachen.

Besonders lang könnte man über die Verteilung der Studenten nach dem jeweiligen geburts-und/oder Herkunftsort reden. Wien hatte ein eigenes, engeres Umfeld, zu dem auch Regionen Ungarn dazugehörten aber diejenigen , die aus diesen Regionen kamen, darunter die vielen, die deutschsprachig aufgewachsen waren, können keineswegs mit Recht dazugezählt werden. Die Zahl dieser Gruppe scheint aber auch nicht relevant zu sein. Nur, wenn grössere Regionen unter die Lupe genommen werden, stellt sich erst heraus, dass 30 % der Studenten aus Oberungarn kam, 23 % stammte aus der Region der Ungarischen Tiefebene, (dazu werden Batschka und Banat mitgezählt .) 18 % kam aus Transdanubien, 17 % aus Siebenbürgen. Die Region Buda und Pest waren mit 8 % vertreten. Wenn wir Städtenamen nennen wollen, so stehen Buda und Pest / Ofen und

---

Pest, Pozsony/Pressburg an der Spitze, aber viele kamen aus Brassó / Kronstadt, Nagyszeben / Hermannstadt, Sopron / Ödenburg und Temesvár/ Temeswar.

Es ist eine genauso interessante Frage, wie sich die nationale Zugehörigkeit dieser Gruppen sich gestaltet hat. Leider finden wir in den uns zur Verfügung stehenden Quellen keine konkrete Angaben dazu, wie unsere Überlegungen zu dieser Fragestellung sind also nur hypothetischer Natur. Bei gewissen Nationalitäten vor allem, bei den Ungarn, Deutschen und Slowaken müssen wir leider auch darauf verzichten, weil es nicht möglich ist, genau zu bestimmen, wer wirklich mitdazugehörte. Vor allem wegen der grossen Anzahl der sich assimilierenden Juden und der der Deutschstämmigen. In dieser Gruppe kann also insgesamt (d.h. bei 29 %) gar nichts dazu gesagt werden. Als Deutschstämmige betrachten wir (33 %) u.a. die Zipser, Schwaben, Sachsen ... usw weitere aus dem damaligen deutschen Sprachraum. Als Ungarn lassen sich (28 %) nennen, die Zahl der Slowaken scheint um 5 % zu liegen. Dazu eine kurze Bemerkung; diese Prozentzahlen würden sicherlich anders aussehen, wenn die Gruppe der leider nicht Differenzierbaren nicht so wäre 3,5 % Rumänen und 3% Serben kommen noch hinzu. Es muss aber betont werden, all das bleibt nur Hypothese.